

Jezikovne spremembe besedila *Mesec božje ljubezni iz Nebeškega cilja* (1684) Matije Kastelca v ponovni izdaji iz druge polovice 18. stoletja (1768)

IRENA OREL

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2,
SI 1000 Ljubljana, irena.orel@ff.uni.lj.si

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

Prispevek na podlagi primerjave izvirnega besedila Matije Kastelca *Mesec božje ljubezni iz Nebeškega cilja* (1684) in prirejene samostojne izdaje iz leta 1768 osvetljuje jezikoslovne (črkopisne in pravopisne, glasoslovne, oblikoslovne, skladenske in leksikalne) spremembe, ki izkazujejo odmik od Kastelčeve tradicionalno dolenske baročne knjižne norme k mlajši gorenjski z začetka narodnega preroda v drugi polovici 18. stoletja, primerljivi z normo v *Krajnski gramatiki* (1768) Marka Pohlina. Izhodišče jezikovne primerjave predstavljajo razprave Martine Orožen, v katerih je načrtala smernice jezikovnega razvoja in v Kastelčevem jeziku prepoznala kontinuiteto s protestantsko tradicijo in *Stiškim rokopisom* iz 15. stoletja.

Based on a comparison of Matija Kastelec's original text *Mesec božje ljubezni* [The Month of God's Love] from *Nebeški cilj* [Heavenly Goal] (1684) and an adapted independent edition from 1768, the article sheds light on the linguistic changes (orthography and spelling, phonology, morphology, syntax and lexicology), which correspond to a shift from Kastelec's traditional Lower Carniolan Baroque literary norm to the younger Upper Carniolan literary norm at the beginning of the national renaissance in the second half of the 18th century, comparable to the norm in Marko Pohlina's Carniolan Grammar (1768). The starting point of the linguistic comparison is Martina Orožen's work, in which she outlines the guidelines for language development and recognizes that Kastelec's language displays continuity with the Protestant tradition and the *Stična manuscript* from the 15th century.

Ključne besede: zgodovina slovenskega knjižnega jezika, jezikovne spremembe, slovenski barok, začetek narodnega preroda

Key words: The History of the Slovene Literary Language, Linguistic Changes, Slovene Baroque, Beginning of the National Renaissance

---

*VSako uro, fpumni, de Bogá is ferza lubish;
sakai obena rézh Gospudi Bogú bolè ne dopade,
inu mu nei bolè perjetna, kakòr de on fe lubi.* (Kastelec 1684: 251)

*VSako uro, fpomni, de Boga is ferza lubefh:
sakai nobena rezh Gospudu Bogu bel nadopade,
inu njemu nar bel perjetna ni, koker de fe on lubi.* (Kastelec 1768: A2)

1 Uvod¹

Ob 90- obletnici naše drage profesorice in mentorice, zaslužne profesorice Martine Orožen,² ki je svoje jezikoslovno raziskovanje usmerila v vsa obdobja zgodovine slovenskega jezika in določila razvojne jezikovne smernice, pogosto s primerjalno metodo odkrivala jezikovne stalnice in spremenljivke,³ bo tudi v njej posvečenem prispevku s primerjavo poglavja besedila Matije Kastelca v *Nebeškem cilju* (1684) in jezikovno posodobljene samostojne knjižne izdaje *Mesec božje ljubezni* 84 let kasneje ugotovljena kontinuiteta in predvsem jezikoslovne spremembe med obema izdajama. Avtor besedila je lanskoletni jubilar, začetnik slovenskega baročnega slovstva, nabožni pisatelj, prvi katoliški prevajalec *Svetega pisma* in sestavljaec latinsko-slovenskega slovarja, kanonik v Novem mestu Matija Kastelec (1620⁴–1688), rojen pred 401. letom v Kilovčah pri Premu na Notranjskem. Karel Štrekelj ga primerja s Trubarjem in zaradi prevoda *Svetega pisma* tudi Dalmatinom, izpostavi tudi njegovo arhitektsko nadarjenost (Štrekelj 2012: 338) in povzame: »Najlepši spomenik pa si je postavil Kastelec s svojimi slovstvenimi deli. Pisal je precej mnogo, toda glavna njegova dela so ostala v rokopisu« (Štrekelj 2012: 339).

Najbolj jezikovno obravnavano delo je bila Kastelčeva prva natisnjena knjiga *Bratovske bukvice S. Roženkranca* (1678, 1682²), za katero je prispeval

---

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

² Jubilejni zapis ob profesoričinem petinosemdesetem rojstnem dnevu je bil v reviji *Slavia Centralis* objavljen leta 2016 (Orel 2016).

³ Prim. npr. njeno sintetično zgodovinskojezikovno razpravo *Slovenski jezikovni razvoj v luči sistemskih inovacij in jezikovne kreativnosti* (Orožen 2010: 25–40).

⁴ Karel Štrekelj v svoji rokopisni zgodovini ugotavlja napačnost Kastelčeve letnice rojstva 24. januarja 1620 pri Valvasorju (VI. knjiga, stran 359), saj na podlagi zapisa iz samostanske kronike in nagrobnega napisa, ki ni več viden, kar je objavil pater Ladislav v *Novicah* 1864, stran 76, povzema, da je umrl 19. junija 1688, star 65 let, kar pomeni, da bi bila pravilna rojstna letnica 1623. Ta podatek v obeh bibliografskih leksikonih ni upoštevan, naveden pa je kot kot verjetnejši na podlagi »napisa na nagrobniku v frančiškanski cerkvi v Novem mestu (v tlakih levega prednjega dela ladje)« pri geslu Kastelec, Matija v *Obrazih slovenskih pokrajin* (Kambič 2020).

jezikovno opredelitev Mihael Zavادلal (1891),⁵ daljše poročilo o njej pa je v *Ljubljanskem zvonu* podal V. Oblak,⁶ ki je ob naslonitvi na predhodni knjižni jezik prepoznal tri sestavine Kastelčevega jezika (Oblak 1891: 619).⁷

/t/rudil se je pisati v ónem jeziku, katerega je poznal iz starejših slovenskih knjig, iz kratka, hotel je pisati v književnem jeziku, kateri se je tedaj že utrdil. Kolikor je v njegovih knjigah dialektičkih (notranjskih) potez, te so mu pri pisavi najbrž proti volji ušle v peró ali jih je pa vzprejel radi tega, ker si drugače ni mogel pomagati. V jeziku Kastelčevih spisov moramo tedaj razločevati tri različne elemente: podlaga je onodobni književni jezik, kateri se je bil razvil na podlagi dolenskega narečja. K temu se pridruži nekaj posebnosti gorenjskega narečja, zakaj na poznejši razvitek književnega našega jezika (XVII. stoletje) so vplivali nekoliko tudi gorenjski pisatelji; tretje in za nas najvažnejše so pa črte notranjskega t. j. njegovega domačega narečja.

Glede na protestatske pesmarice je jezik analiziral Mirko Rupel (1949: 119–125), ugotovil, da je ubral srednjo pot, se držal predloge, upošteval svoj narečni govor in jezikovni čut, ter sklenil: »Zato je njegov jezik mnogo manj enoten ko jezik njegove predloge« (Rupel 1949: 125).⁸

Ključne ugotovitve je prispevala naša jubilatka v razpravi Značilnosti jezikovne zgradbe Matije Kastelca, objavljeni l. 1989,⁹ z opisom jezikovne zgradbe v rokopisnem prevodu Matejevega evangelija, primerjalno s protestantsko knjižno-jezikovno normo, prevodom Dalmatinove *Biblije*. Ugotavlja njegove možne vire (Orožen 1989: 261 (op. 1), 1996: 298) in opredeli njegov pomen glede na navezavo na predhodna obdobja:

Matija Kastelec je kot prvi pomembni predstavnik katoliškega knjižnega repertoarja v obdobju baroka izjemno pomemben vezni člen med protestantsko knjižno tradicijo in baročnim pridigarstvom. Pomemben po svojem spoštljivem, discipliniranem odnosu do knjižne norme svojih predhodnikov. (Orožen 1989: 253, 1996: 290)

Postavila je tezo, da »v jeziku protestantov – in Kastelčevem knjižnem jeziku – prepoznavamo isti skupni knjižni »pravzorec« – tip jezika, zapisan v Stiškem rokopisu (1428–1440)« (Orožen 1989: 254, 1996: 291).

⁵ V obsežni razpravi je podrobno obravnaval pisne, glasoslovne in oblikoslovne lastnosti prvega Kastelčevega tiska, napovedal pa je tudi jezikovno analizo ostalih besedil.

⁶ Na razpravo se je s svojimi komentarji odzval tudi Viktor Bežek v *Domu in svetu* (1891, 1892).

⁷ Oblak razpravo priporoča kot vzorec za jezikoslovne raziskave drugih avtorjev, gimnazijskega profesorja pohvali tudi Bežek in izpostavi njegovo obljubo, da bo delo nadaljeval na skladenjski in besediščni ravni ter morda razširil na druge Kastelčeve tiske, tudi *Nebeški cilj* (1891: 572).

⁸ Primerjavo oblikoslovja s kilovškim govorom je prispevala v diplomskem delu P. Vičič (1998).

⁹ Razprava je bila objavljena v *Obdobju baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* l. 1989 (253–273) in v njeni znanstveni monografiji *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika* l. 1996 (290–301), zato sta navedena oba vira.

2 Kastelčev Nebeški cilj (1684) in Mesec božje ljubezni (1768)

Sto let po izidu Dalmatinovega prevoda *Biblije* je izšlo skoraj 450 strani obsežno delo meditativne proze z naslovom *NEBESHKI ZYL, tú je, TEH SVETIH OZHAKOV SVEISTV PREMISHLOVANIE v' katerim se sapopade visha te zhednosti lubiti, inu pred hudim djaníam béshati, na tu vezhnu spumniti, inu Bogá prou lubiti*, zgleden primer baročne slogovne oblikovanosti. M. Orožen (1989: 253, 1996: 290) ga ovrednoti tako: »V njem se vzpenja do leposlovnost (baročnostilno) jezikovno dovršeno oblikovane meditacije«.

Za jezikovno obravnavo v tem prispevku bo upošteevano 80 strani obsežno poglavje z naslovom *Mesec božje ljubezni*, ki je že pred svojo stoletnico doživelo posodobljeno in razširjeno izdajo. S primerjavo obeh izdaj bodo ugotovljene spremembe na črkopisni in pravopisni, glasoslovno-oblikoslovni in tudi skladenjski ravni, zamenjave v besedju ter nekatere spremembe besedila, ki ga jezikovno približujejo tedanjim prerednim stremljenjem druge polovice 18. stoletja in ga je mogoče vzporejati s sočasno *Krajnsko gramatiko* (1768) Marka Pohlina. Morda je bila nova izdaja celo namenjena predstavitvi praktične rabe na novo kodificiranega jezika v njej ali hommage Kastelčevemu delu.

Oba bibliografska vira, *Slovenski in Primorski biografski leksikon*, pri Kastelčevem geslu omenjata novejšo izdajo *Meseca božje ljubezni*. Joža Glonar je v *Slovenskem biografskem leksikonu* pri omembi tega Kastelčevega dela, namenjenega posvetnim ljudem, v opisu vsebine navedel, da 40 preišljevanjem na straneh 341¹⁰–430 sledi *Mesec božje ljubezni*, preišljevanja za vsak dan v mesecu, in v oklepaju dodal, da se je »v Lj. 1768 na novo natisnil«.¹¹ Podobno navaja v *Primorskem biografskem leksikonu* tudi Martin Jevnikar, le da podatek popravi in omenja 80 strani obsežno besedilo.¹² Ker je knjiga dostopna v Digitalni knjižnici Slovenije,¹³ je postala dosegljiva za primerjavo. Ni pa zgolj ponatis, temveč priredba Kastelčevega besedila z jezikovno posodobitvijo in nekaterimi besedilnimi spremembami.

¹⁰ Začne se dejansko na strani 351, tako da je ustrezno število strani določil Jevnikar.

¹¹ »Knjiga je izšla v Lj. 1684 in je posvečena sinovom grofa Jurija Žige Gallenberga. Najprej obsega v 40 pogl. razna preišljevanja, nato (str. 341–430) Mesec božje ljubezni, preišljevanja za vsak dan v mesecu. (Ta Mesec se je v Lj. 1768 na novo natisnil.) Sledijo razne slov. molitve (430–6), Observationes in lectione et scriptione idiomatis carniolici iuxta antiquos libros Carniolicos, Croaticos et Illyricos (437–9), nato kot mašilo, da se izpolni pola, razne lat. molitve.« (Glonar 1928/2013)

¹² »Jedro predstavljajo razna preišljevanja, sledi 80 strani dolg Mesec božje ljubezni, preišljevanja za vsak dan v mesecu, slov. in lat. molitve in opombe za branje in pisanje. Ta Mesec so v Lj. 1768 ponatisnili pod naslovom *Mesec božje ljubezni, v katerimu se zapopade viža Boga prou lubiti... zdej drugeč na svetlobo dan skuzi prošnjo velikú od njih iz Gorenjske strani z enajst fruhtov od S. Maše pogmiranu*.« (Jevnikar 1982/2013)

¹³ V seznamu Kastelčevih digitaliziranih del je navedeno: »Avtorji: Kastelec, Matija (avtor) / Lenček, Jernej (z enoto povezano ime) / Raab, Alojzij (knjigotržec) / Peer, Karel (podpisnik dovoljenja za tisk ali izdajo (imprimatur)). Izvor: Narodna in univerzitetna knjižnica (Digitalizirano v okviru projekta Europeana – Rise of literacy).« Lenček je v

Kastelec je kljub dejstvu, da je kot naravni govorec notranjskega narečja primorske narečne skupine z dolenjsko glasovno podlago in 40-letnim službovanjem na Dolenjskem (Dolenjske Toplice, Šentjernej, Novo mesto), s poznavanjem knjižnega izročila ohranjal dolenjske jezikovne prvine, zato M. Orožen ugotavlja, da bi »v Kastelčevih tiskanih in rokopisnih delih ob koncu 17. stoletja pričakovali večjo mero odzivnosti na govorjeni jezik okolja« (1989: 153, 1996: 290).

Anonimna priredba besedila se v podnaslovu ne ujema z izvirnikom, ki se začne v XLI. poglavju *Nebeškega cilja*: »*Méffez Boshye lubésni, tú je, vřák Méffez zhes célu lejtu, na vřák dan premifhlovanie Boshye lubesni. Na prvi dán eniga sledniga mészha.*« (Kastelec 1684: 351)), vendar pa eksplicitno navaja avtorja (*MESEZ BOSHJE LUBESNI, V' KATERIMU SE SAPOPADE VISHA TE LUBESNI BOGA PROU LUBITI. VKUPEI SLOSHEN SKUSI MATHIA CASTELZA, CANONICA, INU BENEFICIATA S. ROSHENKRANZA V' NOVIM MESTU*), je nastala po in v času, ko so v slovenskem jeziku ustvarjali pomembni (poleg Dolenjca o. Hipolita in Notranjca J. Svetokriškega) že pretežno gorenjski (npr. A. Stržinar, J. Basar, F. M. Paglovec) in ljubljanski pisci (O. Rogerij ter M. Pohlin z začetki pisanja:¹⁴ *Abezedika* (1765), *Ta male Katechismus* (1768) in sočasna *Kraynska grammatika* (1768)). Glede na pomenljiv podnaslov z omembo druge izdaje na željo Gorenjcev (*SDEI DRUGEZH NA SVETLOBA DAN Skusi Profhnio veliku od nyh is Goreinske Strani, s'enaiřt Fruhtou S. Mafhe pogmiranu*) je smiselno pričakovati uvedbo nekaterih sočasnih gorenjskih glasovnih prilagoditev in približanje tedanji gorenjsko obarvani različici kranjskega knjižnega jezika, ki jih lahko spremljamo že pri gorenjskih piscih 17. stoletja (v rokopisih A. Skalarja in prevajalca Stapletonovih evangelijev) ali glede na ujemajočo se letnico izida celo približanje Pohlinojemu jeziku.

---

19. stoletju knjigo verjetno odkril, v SBL je omenjen njegov seznam *Verzeichniss älterer slovenisch gedruckter Werke* (MHK 1857, 89), v katerem »je zabeležil 84 starejših slov. tiskov« (Šlebinger 1932/2013: SBL).

¹⁴ Kidrič v SBL navaja vključno z letnico 1768 kar osem Pohlinovih del, od katerih so nekatera poznana le iz njegovega rokopisa *Bibliotheca Carnioliae* (označena v SBL z BC): »1) *Abezedika*, Lj. 1765 (BC: op.: je bila najdena), izza 16. stol. prva začetnica v obliki pos. knjige; 2) *Molitivne bukuvce*, Lj. 1767 (BC), tretji tip v vrsti slovenskih molitvenikov; 3) *Kraynska Grammatika*, Lj. 1768, tretja slovnica slovenščine, pisana nemški [...]; 4) *Antwort auf das kritische Freundschaftsschreiben des Herrn Mathias Chöp Sprachlehrers, über die kraynerische Grammatik*, Laybach den 26. Wintermonat (1768: je izšlo v dun. Diariumu kakor Čepova kritika); 5) *Limbar med ternjam* (sv. Alojzij, Joannes a Fac.), Dunaj 1768, druga knjiga s svetniško pobožnostjo; 6) *Ta male Katechismus*, Dunaj 1768, tretji prevod iz Canisija, ki pa prinaša za življenje sv. Heme (Pohlin, Gramm. 1768, 181), katerega prireditelj ni znan, prve slovenske hagiografske spise (sv. Hermagor, sv. Fortunat); 7) rokopis »Te odperte ali odklenene dure«, 1768, seu »*Janua linguae Carniolicae*« (BC), pač čitanka po vzorcu *Janue linguarum* Komenskega, torej drugi oslon na češkokratskega pedagoga (gl. Hipolit); 8) *Pet sveteh petkov mesca suřca*, Lj. 1768 (izdaje ni v BC, pač pa je izpuščena v naslovu št. 17), molitvenik za pobožnost v čast Kristusovemu trpljenju med 40danskim postom.

Iz podnaslova je razvidno, da je knjiga obogatena z dodatnimi besedili. Za 31. dnevno meseca, v katerem so omenjene molitve, ki bi jih bilo treba znati na pamet, so v dodatku vključena besedila, ki se ne ujemajo s Kastelčevimi molitvami: *Dijanje, ali obudjenje lubesne boshje S. O. Augushtina. Is Bukuvz njegove samaknene Molitve na 35. postavi, 19. sloshku.* (95–100), *VISHA Sveto Mafho fhlishati, inu Bogu gorivofrati z 11 sadovi* (»Fruhti«) svete maše (100–116); *Pfalm Krayla Davida, katire se na vezher po Angelskemu zheshenju, kader se ta majnshe sgvon k' spominu teh mertveh sgvony, sa uffè virne dufhe v' vizah mole.* 129. Pfalm. *De Profundis.* (116–117), *MOLIMO* (118) in *MOLITVA K' S. SERAFINU* (119), s katero se knjiga zaključí. Primerjalno je bil vzet pod jezikovni drobnogled tudi ta dodatek, ki pa ima še več sočasnih gorenjskih jezikovnih prvin in se ujema s posodobitvijo Kastelčevega besedila.

Glede na v motu (vezilu) navedeni enopovedni vzorec iz obeh izdaj s krepko označenimi razlikami so izkazane spremembe na vseh ravnanah z izjemo besedja zaradi kratkosti besedila: tako nekatere črkopisne, pravopisne posodobitve kot glasoslovne, oblikoslovne in skladijske prilagoditve, kar potrjuje, da je nova izdaja nastala tudi zaradi jezikovnih sprememb, hkrati pa izpričuje tudi uporabnost in vrednost Kastelčevega dela.

3 Jezikovna primerjava besedila *Mesec božje ljubezni iz Kastelčevega Nebeškega cilja iz leta 1684* (dalje NC) in samostojne izdaje iz leta 1768 (dalje MBL)

3.1.1 Črkopisne razlike

Kastelčeva naglasna in druga nadvrstična znamenja,¹⁵ za označevanje *e* in *o* ali *a* (á, è, é, ê, î, ó, ò, ù), so v novi izdaji načrtno odpravljena in popolnoma opuščena. Proti koncu besedila pa se posamično pojavi s krativcem nad *e* (è) zaznamovan ali polglasniški izgovor ali Kastelčeva oznaka za naglašeni *e*: *enèm, beffedamè; bendèru* (85), *fvètèm; lèzh, sturè* (94), *shellè* (78), zapis z dvema *e* v *Mmn mozhèeh* (82) (NC Rmn *mozhy*) pa kaže na naglasno označevanje, morda tudi pri *dapàdlivu* (62).

Kastelec je sicer nedosledno in po svojih določenih pravilih sledil Dalmatinski rabi posebnih grafemov bohoričice.¹⁶ Sičnik *s* zaznamuje dolgi *f* na začetku

¹⁵ Kastelec je k *Nebeškemu cilju* dodal svoja *Opažanja glede branja in pisave kranjskega jezika* (prim. Ahačič 2012: 178–181), ki ga ovrednoti kot »zaradi vsebine in obsega pomembno in tudi vplivno« (Ahačič 2012: 178).

¹⁶ Njegov črkopis v *Bratovskih bukvicah S. Roženkranca* je opisal Zavaddal (1891: 4–5, I. Zur Orthographie), opozoril na neredka odstopanja z navedbo Kopitarjeve misli v slovnici, da Kastelec ni v sovisnosti premislil Bohoričevega pisnega sistema, obenem pa omenja Kastelčevo opravičilo za napake zaradi neobstoja slovnice, torej mu Bohoričeva ni bila poznana. Toporišič (1989: 238–240) je povzel zgodovino obravnave Kastelčevega pravopisa: od Kopitarjeve presoje v slovnici glede sledenja Bohoričevemu pravopisu

(*ferzè*) in sredi besede (*taftu*, *Gospud*), med dvema samoglasnikoma ga zapiše z dvema *ff* ali z enim *f* (*s' miſſeljo*, *s' beſſèdo* (403), dvojnično v naslovih razdelkov: *dvaiſſfeti* (392, 393, 395, 398, 406, 415) : *dvaiſfeti* (401, 404, 410, 419), *trideſſfeti* (424, 427), *uffelèj*), v izglasju pa ga zamenjuje z malim *-s* (*Nebès*, *Jesus*, *nas*, *flis*), ravno tako v sklopu *sk* (*yskal*, *nebesku*) in v posameznih primerih (npr. vedno v naslovih razdelkov ob zlitniku *c* pri samostalniku *mesec* v Red: *Mésza*).

Druga izdaja deloma sledi zapisu v prvi, vendar je bolj neenotna. Po eni strani nedosledno popravi nekatere prepoznane pomanjkljivosti v rabi bohoričice pri Kastelcu: npr. v naslovu *meszha – mefza*; *Mesza – Mefza*. Po drugi strani uvede pogosteje mali *s* kot dvojnico, poleg vzglasja zlasti pred *l*: npr. *slabem*, *sluſhbam*, *Spomisli*, *sèſhge*, *sleherne*, *sledniga*, tudi na mestih, kjer NC nima iste besede ali morfema (*ne jeníati – sprejejnati* (53)). Pri zapisu števnikar *dvajset* v podnaslovih sledi predlogi oz. *s* zapiše drugače: (npr. *dvajſſfeti – dvajſſfete*, *edn inu dvaiſſfeti – ena*, *inu dvejſſfete*, *dva inu dvaiſſfeti – dva*, *inu dvejſfete – try inu dvaiſſfeti – tri*, *inu dvejseti*, *shtiri inu dvaiſfeti – shtir*, *inu dvejſſfete*). Kastelčev sistemski zapis v izglasju *-s* zamenja s *-fs*: *nas – nafs*, *vus – vefs*, toda ne dosledno (*flis*), prav tako ne upošteva na vseh mestih zapisa *sk*, ampak ima dvojnico *fk*: npr. posplošeno pri *skusi – fkus*, *fkushnave*, *fkushnavam*, večinoma pa ga ohranja: npr. *duhovske*, *ogerska*, *skuſhai*, *skasati*, *leskatala*. Velika začetnica v obeh izdajah še nima razločevalnega znamenja: *Synù*, *Svetnike*.

Zveneči sičnik z Kastelec zapisuje večinoma razločevalno kot *s* (npr. *sa*, *sdai*, *lubèsn*, *skusi*, *vbosimu*), na morfemski meji ob nezvenečem zaporniku po izreki tudi kot *f* (*reſpetiga* (389)), enako pri tujem zemljepisnem imenu oba *Ifrael* (393, 51).

Mlajša izdaja sledi predlogi (npr. *sa*, *sdej*, *sdajzi*, *lubesen*, *slati*, *sahvalem*, *satorej*) ali redko uporabi dolgi *f* (npr. *sveſtu – fveſtu* (53), *fdej* (51)).

Kastelec šumniški par *š* in *ž* pretežno zapisuje po ustaljeni rabi bohoričice, razlikujoči zvonečnostno nasprotje:¹⁷ *š* zapisuje kot *fh*: *shtiri*, *bogatifhi*, *bulſhe*, *difhezhi*, *duſha*, *premiſhluvaniam*, *lubliſhiga*, *naſhih*, *narmanſha*, *vekfhi*, *nardobrutilivifhi*, *narlépſhi*, *dragiſhiga*, razen v izglasju, kjer ga zapiše kot *sh*

(npr. pisava neobsamoglasniškega *v* z *u*, zasamoglasniškega *j* z *i*, *ń* z *ní* namesto nj). Kopitar je v Kastelčevih pravilih zagovor rabe črke *y* za naglašeni *i* s fonološko oznako mesta naglasa (npr. *gory* 'ardet', *gori* 'furlum) in neenotno obravnavo *í* in *ń* ocenil kot neustrezna. Oba s Škrabcem sta opozorila na posebno zaznamovanje ozkega *e* s krativcem (*è*) že v *Bratovskih bukvicah* in nato razločevanje med dvema naglašeniema *e*-jema: *é* za *ei*, *è* za ozki *e* in ne več za *æ*. Kopitar v *Nebeškem Zylu* ugotavlja izboljšanje pisave, sledenje Bohoriču pri sičnikih z nekaj zamenjavami in nedoslednost pri pisanju šumevcev z opozorilom na 2. osebo ednine sedanjških oblik (npr. *moreſh*), kar poveže z vplivom pisave *-s* (*nas*, *vas*). Primera *skerbán* pa Toporišič ne razloži glede na glasovno okolje (gre za zapis sklopa *sk* nasploh), temveč položajno na začetku besede. Končna Kopitarjeva sodba je, da je »skoraj tako *k o r e k t e n* kakor Bohorič« (Toporišič 1989: 240 po Kopitar 1808/9, 73–74).

¹⁷ To je po Schönlebnu (1672) in po *Bratovskih bukvicah* povzel tudi v *Opažanjih* (Ahačič 2012: 179), vendar je, kot je razvidno iz zgledov, pravilo dopolnil z opuščanjem *f* in *fh* v izglasju.

(*bósh, lubish, ne moresh*), ž pa zaznamuje dosledno s sh: *shganimu, shivot, shlahtn, Boshym, reshalil*.

Mlajša izdaja ima dvojnični zapis za š: sledi predlogi, večkrat pa uvede sh: *shlahtnejfhe, nafsheh, fhtrafanjam, safhonal, fhlushi; pofhlushi: namoresh, nebeshko, poshkropi, vekshi, drafhishega* (toda tik pred tem *lubshega*), *nar manshi, dobrutliveshe*, sledi *lepshi, lubesnivefhi*, kar kaže na nedoslednost pri uredniškem delu. Tudi v izglasju se v večji meri vzpostavlja zapis fonema š z grafemom fh: *lubish – lubefh, oftanesh – oftanefh, bosh – bofh/bosh, ranish – ranefh, delash – dela/fh/delash, moresh – moresh, napolnish – napounesh*, na začetku besedila je doslednejše sledenje predlogi.¹⁸ Fonem ž je v MBL zapisan večinoma enako z dvočrkjem sh: *perloshi, dershi, almoshna, shivot, blishni-mu, ponisha, shelnu, shivil – shiviu, Boshje*, mestoma pa je nadomeščen s fh: *podverfhemmo, slufhesh, ufhgelushge, ushgati*.

Pri zapisu drugih pripornikov ni posebnosti, razen pri zlitniku *c*, ki ga Kastelec včasih zapisuje s *c* namesto z *z* (*fház : célu, celiga, ficer*), kar je v MBL popravljeno v *z* (*zelu, zelega, fizer*).¹⁹ Zlitnik *č* nima posebnosti, zapis *zh* se dosledno uporablja, razen pri glagolu *hoteti, hočem*, kjer v sedanjiku v priredbi najdemo tudi tričrkje *tsh*, verjetno pod vplivom nedoločniške osnove *hot-*, ali po NC s *zh*: *hozhe – otshe, n' hozhe*²⁰ – *notshe* (87) : *hozhefh – ozhesh*. Sklop šč Kastelec zapisuje s tričrkjem *szh*:²¹ *pokorszino, yszhi, ozhiszheni, plaszh*, v MBL pa je skupina asimilirana po tedanji normi: *pokorfsheno, ishe, ozhiszheni, plajfh*.

Neenotnost zapisa izkazujeta še samoglasniško-soglasniška para *i* in *j* ter *u* in *v*. Kastelec fonema *i* in *j* zapisuje z več grafemi. Soglasnik *j* zlasti v izglasju zaznamuje z grafemom *i* (*sdai, sdaizi, tamkai, satorai, kai, vfelei; kuriavi, ielje*), kar je v mlajši izdaji prevladujoče zapisano z *-j*, pa tudi dvojnično *-i* v prvem delu (*fdej, kaj/kai* (3), *tamkej/tamkei* (1), *satorej/satorei* (4); *vfelej/vfelei, kurjavi, je*). Drugačen zapis v izdajah se izkazuje tudi pri glagolih *znajti* in predvsem *imeti*: *snaide – snajde* (1)/*snaide* (1); večinsko z *j-* in manj pogosto z *i-* pa je samo pri Kastelcu zapisan *i-* v glagolu *imeti* (*ima, imash, imamo, imajo, imel, imejte; jma, jmash, jméti, jmel*): npr. *jma – ima, ne jmel – naimel, iméli – imeli/imelli, jméli – imeli, jméti – imeti*.²² Kazalni zaimek *taifti* (NC (3)) ima tudi

¹⁸ Redki primeri brez *h* pri Zavادلalu niso navedeni kot tiskarske pomote (1891: 4), kar bi večinsko lahko bile.

¹⁹ Na napačen zapis s *c* (*tacega* namesto *tazega*) opozarja tudi Pohlin (1768a: 158) v slovnici pri obravnavi črke *K*.

²⁰ Bežek (1892: 39) varianto *hofté* ob *hozhte* pojmuje kot tiskarsko napako, *n'hozhem, n'hozht, n'hoté, ne hoté* pa kot Kastelčeve pravopisne muhe.

²¹ Tako se zapis *šč* ne ujema s pogostim štiričrkjem *fhzh* ali tričrkjem *fzh* ob nekaj zgledih s *szh* in enim s *sz* v *Bratovskih bukvicah* (Zavادلal 1891: 4–5).

²² Kljub zgledu *ima* za samoglasnik *i* v *Opažanjih* na koncu NC (1684: 437). Zavادلal (1891: 5) za Bratovske bukvice ugotavlja zamenjavo *i* in *j* brez pravila in razlikovanja in navaja *jmamo, jma, jskal, celo dnevjh* idr.

pisno različico z j: *tajfti* (1), ki kaže na dvožložnost, medtem ko se v MBL *tajfte* pojavlja le enkrat v Imn, sicer ima *taište*.

Kot je znano, pa je Kastelčev posebni grafem *î*, tj. *i* s strešico, zaznamoval izgovor *nj* (ali *jn*) palatalnega *ń*,²³ ki se pojavlja večinoma za in redko pred *n* (*nîega, nîe, dihanîe, djanîe, jenîati; tulikaînkrať*), nad *i* označuje tudi *ji* (*flednîmu* (426), *sadni* (370)). Pri *ogenj* ima zapis *ogîñ* (3), v sklonu pa glasovno dvojnico *nj/n: ognî* (1)/*ogni* (2). Na začetku v naslovu tudi pri Kastelcu strešica umanjka in se ujema s kasnejšim zapisom niza *nj* (*premišhlovanie – premishlvanie*). Druga izdaja znaka ne ohranja, ampak ga nadomesti z *j* ali *i* večinoma za *n* oz. pred njim (*njega/niega, nje, dihanje, dijanje/danie, slednjemu; jejnati, tullikajnkrať*), pri *ogenj* pa palatalnost ni zaznamovana: *ogn/ogin, v' ognio/ognu*.

Kastelec soglasnik *j* pred samoglasnikom zapisuje tudi z *y*, kar je v drugi izdaji v glavnem odpravljeno: npr. *Boshyo – Boshjo, Boshye – Boshje, stoyezha – stojezha*. Pač pa je v obeh izdajah *y* tradicionalen knjižni zapis za dolgonaglašeni *i*, zlasti v izglasju, tudi nalikovno po drugih oblikah z naglašeni *i* (npr. *Syn, Synù, stojy, dary, rizhy – rezhy, toda my – mi, Zyl – zil, sturysh –sturish, sturymo –sturimo*).

Z *i* je pri Kastelcu zapisan tudi del dvoglasnika za naglašeni *jat*: *reizh, sheleiti*, dvojnično z *j* tudi v drugi izdaji: *peiti : fvejtluft*. Soglasnik *j* kot palatalni del *í* Kastelec po Dalmatinu zapisuje z *i* in *j* le pri podstavi *kralj-*, v MBL pa je skladno s Pohlinom zapisan tudi z *y*: *kraill/krajl – Krayl, kraliza – Kraliza, kralizo – Kraylizo*. Kastelec *-ji-* zapisuje večinoma z *i* (npr. *moim, tvoim; lubio*), pri pridevniku *božji* z *-ji* (*Boshji*), le trikrat z *-y* (*Boshy*) in enkrat z zamenjanima znakoma *ij* kot pri Krelju (*Boshij*), medtem ko je v priredbi pisan vedno z *ji* (*Boshym – Boshjim, stoysh – stojsh*). Skupino *-iji* zaznamuje z *-ij* in *-ii*, drugi zapis je značilen tudi za priredbo: v' *Arabij – v' Arabii*, oba *Thereshii*.

Kastelec dosledno piše soglasnik *v* na začetku besede, sredi besede med samoglasnikoma in pred samoglasnikom (*volò, vfelei, vfe, vlyemo, lubesnivu, podvershemo, tvoimu*), ter celo pred soglasnikom (*povšòd*, tudi v predponi *vz: vsdigni*). Za dvoustnični izgovor ob soglasniku ali v izglasju pa je značilna pisava z *u*: *prou, shiu, vudou*. V priredbi je v le obsamoglasniški: *voli, veliku, prave, spovdjo*, pred soglasnikom je *u*: *poušod*, v vzglasju v in *u*: *vreden, vredna, urednoft, ulyemo, uffè*, v izglasju pa so dvojnice: *grehov/grehou, prov/prou, shiu* (1)/*shiv* (1). Predlog *v* pa ima enak zapis pri obeh kot *v'* (npr. *V' tem maihinim zhaffu – V' temu majhenemu zhaffu*), le izjemoma *u'* (npr. NC: *u' lubésni* (388), MBL: *U' temu zhafu* (71)).²⁴

²³ Enako znamenje, vendar tudi ob drugih soglasnikih, pozna tudi slovar *Krajnsko besedishe pisano* neznanega gorenjskega pisca iz druge polovice 17. stoletja na podlagi Megiserjevega slovarja *Thesaurus polyglottus* iz leta 1603, ki so ga tudi zato ob koncu 18. stoletja pripisali Kastelcu, vsebuje ga tudi Vorenčev prepis in oba anonimna prepisa Kastelčevega slovarja ter Hipolitov slovar, kjer je izpisoval iz Kastelčevih virov.

²⁴ To je tudi različica v *Bratovskih bukvicah* (Zavادلal 1891: 5).

Delno se razlikuje zapis končnega *l* v deležnikih, ki ga Kastelec piše po tradiciji 16. stoletja z *-l*, v mlajši izdaji pa nastopa zlasti na začetnih straneh fonetični zapis in se nato dvojnično izmenjuje z etimološkim (tudi s prilikovanjem): *pogovarjal – pogovariou, gorifhel – gori shou, shivil – shiviu, lubil – lubil* (15)/*lubiu* (1), *hvalil* (1) – *hvaliu* (1), *govuril – govoril/govoriu, mogl – mogl/mogou*, toda *hvallil, lubil, mirkal, naimel, nadihal, vidl, objemal, molil, goridal, fhil, nejshl* idr.

V drugi izdaji Pohlinova črkopisna reforma z zamenjavo grafemov boho-ričice *f* in *s* za *s* in *z* ter *fh* in *sh* za *š* in *ž*, tj. da je *f* znamenje za fonem *z* oz. v kombinaciji *s* h za *ž*, ni izkazana, razen če niso dvojnični zapisi, neujemalni s Kastelcem, morebiti posledica vpeljave te spremembe. Pač pa je v manjši meri uvedeno Pohlinovo označevanje dolgega ozkega *e* z *ę*, ki je pogostejši ob koncu besedila (*sapoveę* (str. 26), *plemęn* 'plamen' (34), *odgovoreę, rezheę* (83), *ędla* (89), *v rezheę, perlosheę* (90), *obstojęzho* (92) in v dodatku po njem: npr. *imęnuvati* (105), *potęm* (106), *vę, spoveę* (108).

Pohlinova neuspešna novost je uvedba grafema *w* za *b* pri enakoglasnih besedah, ki jo ima tudi MBL:²⁵ npr. *ubogimu – uwogemu* (45), (*s' almosthno dajaniam*) – *s' uwęjme[!] dajanjam* (43), *beishi – Wejshę* (49), *s' Benetku – s' Wenedek* (24), *bogati – wogati* (57).

Zapis *ch* za *k* v leksemih *Kristus* in *kristijan* izkazuje kontinuiteto v obeh izdajah: *Chriftufa, Chriftufovi*. Pri Kastelcu je v vzglasju v redkih prevzetih besedah *c* zapis za fonem *k*: *Clofhter – Klofhter*, podobno tudi *Capitan(a)* v obeh izdajah.

Podvajanje samoglasnika *o* ima Kastelec pri samostalniku *pot*: *poot, po pooti*; podvajanje *e* je značilno za drugo izdajo v dodanem besedilu, ki ga v NC ni: *sapoveem* (51), *ęe* zasledimo večkrat tudi v Pohlinovem *Malem katekizmu*.

Zapis podvojenih soglasnikov *ff*, *ll*, *tt* v nekaterih besedah zasledimo v obeh izdajah, vendar ne vedno na istih mestih (npr. *ff* v prevzeti besedi: *offer/ofer* (1) – *offer* (2)/*vofer* (5), *offrash – vofrash; offraimo – voframo*; *tt* v *Brigita – Brigitta*, *ll* v NC: *telleffa – telefa, tellu – telu*, pri obeh: *dęlla – della*; pogosto je uvedeno v MBL: *celiga – zellega/zelega, vęffele – vęfelle, pomagale – pomagalle, dershala – dershalla, shelęti – shelleti; shelimo – shellemo, shele – shelle*.

Zapis *th* je pri obeh značilen za glagol *hoteti* v deležniku: *othl – othl*. Pisane *qv* za *kv* se omejuje na samostalnik *bukve* in *cerkev*: pri *bukve* ga zapisuje pogosteje Kastelec: (*is*) *buqui – bukou, Buquizah – bukvezah, buque – buqve, ø – buquah*; pri *cerkev* pa ima besedo le priredba: *Cirqve* (93).

Lastna imena so različno zapisana glede na stopnjo pisnega in oblikovnega podomačenja, razlikuje se celo ime avtorja: *Mathia – Mattia, S. Mehtilda – S. Mehtildis, S. Ioan. – S. Janęfu, S. Magdaleno de Pazzis – S. Majdaleno de*

²⁵ V slovnici (Pohlin 1768a: 165) pod črko *Wodi, W, w* razloži, da se uporablja samo za razločevanje enakoglasnih besed: »Wird nur zum Unterschied der gleichthönenden Worten angewendet. Wödem ich fteche, bodem ich werde. Sem wila ich hab gefchlagen, sem bila ich ware gewefen.«

Pazzis, na drugem mestu oba *Magdaleni*; (362; 3), *S. Ignatia* – *S. Ignaciufa*, *S. Thomas* – *S. Thomash*; pri zemljepisnem imenu morda zaradi neupoštevanja izreke romanskega sklopa *gn*: iz *Bologne* (357) – iz *Bolognie* (10).

3.1.2 Pravopisne razlike

PISAVA VELIKE ZAČETNICE se znotraj povedi v obeh izdajah poleg lastnih imen omejuje na tiste občnoimenske lekseme, ki poimenujejo: religiozne entitete (božje osebe in njihova občnoimenska poimenovanja, svetnike, druge verske izraze): *Búg* – *Buh*, *Bogá Ozheta* – *Boga Ozheta* (53), *Gospuda Boga* – *G. Boga*, *Svetiga Duhá* – *S. Duha*, *Apostole* – *Apostelne* (53), *Angelou* – *Angelov*, *Angelze Boshye* – *Angelze Boshje*, *Sveti Troyzi* – *Sveti Trojizi*, *Syn Boshji* – *Syn Boshji*, *Svetnikou* – *Svetnikov*, *Divize Marie* – *Divize MArrie*, *Boshya Mati* – *Boshja Mate*; v' *Nebeffih/nebefih* – v' *Nebu/Nebefeh*, *Nebeffa* – *nebeffa*, *Clofhter* – *Klofhter*, *Templi/tempil* – *tempelnu*; poimenovanja najvišjih predstavnikov oblasti (*kralj*, *kraljica*) le v priredbi: *David krail* – *David Krayl*; *krailiza* – *Krayliza*; tudi sorodstvena in poimenovanja po funkciji: *Tafta*, *Ozheta*; oba *Ama* – *Ama* 'dojilja', *Capitana*, *Dohto(a)r* – *Dohtar*; *Mafhnika* – *Mafhneka*, *ø* – *Uzhenik*, *Firft*; v NC mitološko bitje: *Lintvorn* – *lintvern*, in drugi pojmi: *Zyl*, *inu konz* – *zil*, *inu konz*; *sapuvidi* – *Sapovede* (1)/*sapovde* (2), *sapuvide* – *Sapovd* (1), *sapovd* (3) idr. V naslovu razdelkov je v obeh izdajah pisan z veliko začetnico samostalnik *mesec* (*Mesza* – *Mefza*), medtem ko samostalnik *dan* ne.

Ne ujemata se povsem pri zapisu pridevnikov, izpeljanih iz zgornjih izrazov: pri pridevniku *božji* se velika začetnica večinoma ohranja tudi v mlajši izdaji, deloma pa ne, kar se vidi v najpogostejši zvezi *božja ljubezen*: *Boshya lubésn* – *Boshja lubesn* (10)/*boshja lubesn* (3), *is Boshye lubésni* – *is boshje lubesne*, *Synù Boshíga* – *Boshjega Synù*; *oblizhje Boshye* – *oblizhje Boshje*; *Angelski Dohto(a)r* – *Angelske Dohtar*; *Nebeshka lubésn* – *nebeshka lubesn*; pa tudi izpeljanih iz zemljepisnih lastnih imen (*vogarska krailiza* – *Ogerska Krayliza*).

Nekatere ustaljene okrajšane oblike v drugi izdaji (za *gospod*, *sveti*) so v prvi izpisane: *Gospudi Bogú* – *G. Bogu*, *Svetiga Duhá* – *S. Duha*.

PISAVA SKUPAJ IN NARAZEN se poleg nekaterih prislovnih, vezniških in členkovnih zvez (npr. *aku lih* – *akulih/aku lih*, *sa reis* – *sares*) razlikuje v zapisu nikalnega členka ob glagolski obliki, ki ga Kastelec dosledno piše ločeno, v MBL pa je vedno pisan skupaj z njo in premenjen: npr. *ne lubesh* – *nalubesh*, posebnost pri Kastelcu je nikalnica ob sedanjiku glagola *hoteti*, ločena z opuščajem, v drugi izdaji pa se *n* po onemitvi *h-* zlije s sedanjiško obliko: *n' hozhe* – *nozhe/notshe*. Pri presežni členici *nar* je pisava skupaj posplošena pri Kastelcu, v priredbi pa je dvojnična: *narvezhe*, *narshlahtnejfhe*, *nar bulfhe/narbulfhe/narbulshe*, *nar prejetnejfhe* [!], *nar lubesnivefhi*. Nezložni predlogi *k*, *v*, *z/s* so v obeh izdajah pisani z opuščajem nestično od naslednje besede (opuščaj je samo v NC navzgor obrnjena nadpisana vejica (npr. *k'*), verjetno

po tiskarski razpoložljivosti). Večinsko stično so zapisani smerni prislovi ob glagolih po nemškem zgledu: *gorisbudy – gorisbudy/gori sbudy, gorivftanesh – goriuftanesh*, v nedoločniku v MBL tudi nestično: *gorisbuditi – gori sbuditi, dolifprati – doli prati*, v obeh *dolisbriffati : doli sbrifhe*. Molitev očenaš je pri Kastelcu zapisana narazen in z malo začetnico, v priredbi pa skupaj in z veliko: *ozha nash – Ozhenafh*.

LOČILA, pisana zvečine nestično razen pike, se v obeh izdajah vedno ne ujemajo: npr. sestavine sestavljenih števnikov se pri Kastelcu ne ločujejo z vejico, v novi izdaji pa se: npr. *Na tri inu dvajseti dan Mesza – Na tri, inu dvejeti dan Mefza*. Členjenost z vejicami se ne ujema povsod in tudi delitev na povedi je v drugi izdaji večkrat spremenjena. Dvopičje kot starejše ločilo, ki razločuje miselne enote, je v novi izdaji zamenjano s podpičjem ali pa ostaja, pri premem govoru pa uvaja dobesedni navedek. Klicaj ima le priredba in zaključuje vzklične povedi, kot nekončno ločilo pa loči zvalniške pastavke: npr. MB, 84–85:

Kolkerkrat fe fam febe premojftrefh, tolku vofrov ti Bogu vofrafh : inu aku fe premojftrihf sa boshje lubesne volo, toku poslatihf ti tu tvoje dijanje is zhiſtem slatam pred Bogam ; profi Boga de nej on tebe premojfttry, inu v' tebi zhes tebe oblada, inu goſpoduje. V' majheneh, inu ulakdaneh perpadnoſtah, koker tudi v'tvoji utraglivoſti, inu lenobi rezi : *O lubesnive JESus ! jeſt otſhem fam febe premojftrite ſa tvoje lubesne volo. O Goſpud jeſt ſhellim is grunta mojega ferza tebe vekumej lubiti. Reſproſti[!] moje ferze, de bode tebe popolnema lubilu!*²⁶

3.2 Glasoslovne spremembe

3.2.1 Naglašeni samoglasniki

Tudi v drugi izdaji so ohranjeni prevladujoči dolenski odrazi za zgodaj podaljšani cirkumflektirani *o*: *Bug – Buh*, toda v Oed večkrat *o*: *s' Bugom – s' Bogam, Goſpud – Goſpud, nadlug – nadlug, dobrute – dobrute, modruſti – modruſte, taku – toku; bilú – blu*, tudi nalikovno iz naglašenelega položaja: *dobrutilive*, odpravljena pa je tiskarska napaka: *h' pumozhi* (355) – *k' pomuzhi* (8). V nekaterih primerih je dolenski odraz *u* opuſčen: *vduva – udova, Spumni – Spomni, govuril – govoril, tulikaîn– tolkajn : tulikaînkrat – tulikajnkrat, kulikar – kolker, ſapuvidi – Sapovdi, ſapuvud – ſapovd, ſapuvidi – ſapovede, vrédnúſt – urednoſt*, kjer gre za naglasno dvojnost; pri obliki kazalnega zaimka za srednji spol *to* v pridevniški in samostalniški vlogi, ki je značiln tudi za nekatera druga besedila tega časa: *v' tú veliku, ſhiroku inu glokoku[!] morjè* (428) – *v' to veliku shroku murje* (92), *mi to lubemo, kar [...]* (65); drugod se

²⁶ Prvo okrepljeno pisano dvopičje nadomešča vejico iz NC, prva pika zamenjuje dvopičje, druga pika vejico, tretja pa podpičje, prvi klicaj vejico, drugi pa podpičje, ker se poved v NC še nadaljuje in obsega še drugo poved iz MBL.

ohranja *tu*; nasprotno pa uvaja celo po naglašanih oblikah povzet *u* v medponi *-ova-*: *varoval* – *varuvau*, *premišhlovanie* – *premišhluvanje*.

M. Orožen (1989: 256) ugotavlja pri Kastelcu v prevodu *Svetega pisma* glede na Dalmatinov prevod *Biblije* »spremembe v razvrstitvi e : e i« za dolgonaglašeni jat v prid dvoglasnika. V NC je že prevladujoče zapisan kot pri Dalmatinu po Krelju z é: npr. *mléku*, *gréh*, *snéh*, *révah*, *céliga*, *délash*, *vrédn*, *vézhnu*, *zhlovékom*, *sheléla*, pa tudi neustrezno pri *lubésn*; nekajkrat tudi z ê: *vlêzhe*, *poshrêzhiga*; včasih ga zapiše z dvoglasnikom, medtem ko je v priredbi enoglasnik: *vleizheni* – *vlezheni*, *lein* – *len*, *reizh* – *rezh*, *jeish* – *jêsh*, *sheleiti*, *fveiti* (glagol *svetiti*), *fveita* 'nasvet'. Dvoglasnik ima tudi mlajša izdaja: v naslovu oba *lejt*, *peila* – *pejla*, *fvejta* (NC: *fvitá*), *pred pofvejtnem* (NC: *pred pofvitnimi*), *fvejtluft* (NC: *fvitluft*), *fvejt*, *fveita* (mundus), *fvejtit*, *resdejlit*, *resdejlen* (NC: *resdilit*, *resdilen*). Zanikana oblika glagola *biti* v sedanjiku 3. osebe je v NC dolnjsko-notranjski *nei* (355), v MBL pa gorenjski *ni* (9).

NC naglašeni *e* ob *r* ohranja, v drugi izdaji pa se zoži v *i*, razen izjemoma: *verni* – *virni*, *vera* – *vira*, *verovati* – *viruvati*, *kateri* – *katire* : *nekateri*, *ø* – *Cirqve*, *mera* – *mira*, *gmera* – *gmira* idr. Pri vzročnem vezniku *ker* je tudi v NC oblika *kir*, ki pa ima v MBL že mlajšo govornjo varianto *ke* ob *kir*.

Za *ł* v NC je značilen starejši zapis *ol*, ki prevladuje tudi v MBL ob redkejšem fonetičnem zapisu z *ou*: *poln* – *poln*, *polna* – *pouna*, *napolni* – *napolni*, *dopolnil* – *dapolnil*, *dopolnenie* – *dopolnenje*, *dopolniti* – *dopouniti*, *napolnish* – *napounesh*, *popolnoma* (16)/*popolnoma* (4) – *popolnema* (15)/*popounema* (1)/*popounama* (1).

Za zlogotvorni *r* ima Kastelec večinoma *er* in redko *ar*, priredba mu sledi oz. *ar* popravi v *er*: npr. *terpy* – *terpy*, v' *tarpleni* (430) – v' *terplenu* (94).

3.2.2 Kratkonaaglašeni in nenaglašeni samoglasniki

Kratkonaaglašeni *u* iz prevzetih besed je v priredbi delno reduciran v polglasnik: *luft* – *left*, *kunst* – *kenft*, *nuz* – *nez*, enako *i*: *nyzh* – *nezh*, *kir* – *kelkir* 'ki, ker'.

V nenaglašenem samoglasniškem sestavu se dosledno ohranja dolnjski odraz za izglasni *-o-*: v obeh izdajah npr. *pohlevnu*, *malu*, *gvishnu*, *potrebnu*. Hkrati pa priredba uvede mlajše pojave delne slabitve ali popolne krnitve samoglasnikov: zapis nenaglašenega *i* z *e* za polglasnik, npr. *bi* – *be*. Zajame tudi samostalniške in zaimensko-pridevniške končnice *-iga*, *-imu* (gorenjska različica *-imo* je opažena nekajkrat v Med oziralnega zaimka (v' *katerimo*): npr. v Ied, Red, Ded in Med, Oed m. in s.: *nebeshke* (Ozha), *unega*, *enemu takemu*, *is enem sgrevanem* (ferzam), ne pa v Imn m., Ded in Med ž.: npr. *majheni grehi*, v'eni *Mafhi*; za končnice ženske *i*-sklanjatve so značilne dvojnice: Red *lubesne*, Oed *lubesnejo*, Red, Imn, Rmn *zhednostel/zhednosti*, Omn: *zhednostame*; *sanezhuj*, pri samostalnikih v priponah *-(n)ik*, *-ina* (*greshneka*, *flushabnek*, *pokorsheni*), pri glagolih s pripono *-iti*, *-im*: *povsdigneli*, *flifhe*, *perklone*, *sapezhate*, *refvejte*, *flushejo* ipd., izjemoma v nedoločniku (*premojstrite*), ker pride

do sovpada z obliko 2. osebe množine sedanjika. Nenaglašeni *i* (pa tudi *u*, *o* in *ə*) tudi popolnoma onemijo: npr. *kolker*, *mladenzha*, *shroku*, *velke*, *tolkajn*, *blu*, *kaderkol*, *dans*, *imenvaneh*. Za Kastelca in priredbo je značilna popolna krnitev nenaglašene samoglasnika ob zvočnikih: npr. *konz*, *mogl*, *vidl*, *vedl*, *hotl*–*othl*.²⁷ Kljub redukciji *i* v predlogu in predponi *pri-* ponekod v NC *pri-* ostaja: *priatelou* – *perjatlov*, *prietnišhe* – *perjetnejšhe*, *priasnost* – *perjasnost*. V NC je nenaglašeni polglasnik enkratno zapisan z *a*: *lubesanjo* ob *lubésnjo*.

Nenaglašeni *jat* ima pri Kastelcu narečni in starejšeknjižni odraz *i*, le pred *j* se zlije z njim (*djaníe*), pred zvočnikom pa se lahko reducira. V mlajši izdaji je sistemsko odpravljen: *zhlovik* – *zhlovek*, *lipu* – *lepu*, *hotil* – *hotl*, *vidil* – *vidl*, *šhtil* – *šhtel*, *resdiliti* – *resdejlití*, *švitá* – *švejta*, *odrišheniku* – *odrešheniku*, *ri-zhy* – *rezhy*, toda *djaníe* – *dijanje/dianie*, tako tudi v zaimensko-pridevniških končnicah z drugotnim jatom, ki v priredbi (dvojnično) prehaja v *e* oz. v *ə*: *níegoviga* – *njegovega*, *lublišhiga* – *lubšhega*.

Ejevsko akanje je vpeljano v mlajšo izdajo le v nikalnem členku in predponi *ne-* (*našmem*, *navarnofti*), prednaglasno akanje, prehod nenaglašene *o* v *a*, se omejuje na predlog *do* in predpono *do-*: npr. *dopade* – *dapade*, *dopernafshati* – *dapernafshati*, *dofeshemo* – *dafeshemo*, *Dopufti* – *Dapufti*. Zanj je značilna vokalna harmonija, ki je pri Kastelcu izjema: *kaku* – *koku*, *takultoku* (414) – *toku*, *lahku* – *lohku/lohka*, *kakòr/kakór* – *koker*; toda *Adama* – *Odama*(?); prilikovanje pa za obe: *molitov* – *molituv*, *prou* – *prov* ‘prav’, pri prislovu pa zlitje enkratno le za prvo: *všelei/všeli* (401) – *všfellej*.

Dolenjsko-notranjski narečni preglas pri Kastelcu je lahko vpliv narečne rabe in ga MBL opusti: *plazhen* – *plazhan*. Preglas ob *r*, *j* in mehkih soglasnikih v NC nastopa izjemoma (razen v osebni zaimku *jest* in v *shelushei* (392) – *sloshej* (89) ‘zalogaj’, kjer je izpričan notranjski prehod *za-* > *ze-* in prekozložna asimilacija); uvede pa ga druga izdaja, pri *kaj* dvojnično tudi *pr-*: *kadar* – *kader*, *nikar* – *nekar*, *sdai* – *sdej*, *tukai* – *tukey*, *tamkai* – *tamkej*, *nai* – *nej*, *kai/kei* – *kej* idr.

3.2.3 Soglasniški sestav

Enoten odraz ima mehki *í*, kjer mehkost v obeh izdajah ni zaznamovana: *lubesn* – *lubesen*, *volo* – *volo*, razen pri *krajl* – *Krail*, kjer Kastelec sledi Dalmatinu, priredba pa predlogi. Več variant izkazuje *ń*, ki je označen na različne načine: pri Kastelcu z omenjenim posebnim znakom *ń*, pred *i* tudi z *ny*, obsamoglasniško z *in*, redko otrdi v *n*, v priredbi pa obsamoglasniško z *nj*, predsoglasniško *jn*: *Terpleníe* – *Terplenje*, *dajaníem* – *dajanjam*, *níega* – *njejal/niega*, *nyh* – *njeh*, razen v izglasju, kjer otrdi v *n*: *ogin/ogn* (NC tudi *ogín*, *v’ogní*), pa tudi drugod: *stopinah* (NC *sa stopeníami*); *tulikaínkrat* – *tulikajnktrat*.

²⁷ Prim. Orožen (1989: 258–259).

Protetični *v-* je v obeh izdajah neenotno zastopan: pred *u* je značilen za Kastelca in mu priredba sledi ali ga odpravlja: *vudi* – *udji*, *s' vupaniam* – *v' upanju* : *vupanje*, *savupati*, *savupanje*; *vuzhy* – *uzhy/vuzhy*, *vushge/vshge* – *ushge*, *navuk* – *nauk*, toda *vuki* – *vuku* : *nauzhena* – *nauzhena*; ali ga uvaja celo priredba: *nauzhy* – *navuzhy*. Pred *o-* pa je v MBL variantno značilen za prevzeto podstavo *ofer-*: *of(f)er* – *of(f)er/vofer*, *ofrala* – *vofrala*. Predponsko rabljeni sedanjik glagola *iti* ima v priredbi za predpono dodan protetični *j-*: *isidi* – *isjidi*; *obyszhi* – *objishi*.

Prekrožno prilikovanje soglasnikov je pogosteje izkazano v priredbi (*fposhtuj* – *shposhtuj*, *flufhal* – *shlushal*, *flushbi* – *shlusbi/flushbi*, *flushabnike* – *shlushabnike/flushabnek*, medtem ko je v NC redko (*shelushei*). Prilikovanje sklopa *šč*, ki se v NC ohranja, dosledno uvaja priredba: *pokorszino* – *pokorsheno*.²⁸ Prilikovanje po zvonečnosti je pogostejše v NC, a ga opazimo tudi v priredbi: *flatka* – *fladka/flatkemu*, *preflatke* – *prefladke* : *fladkufti*, v MBL tudi *britkuft*.

Zapornik *-g* se onezveneči v *-h*,²⁹ v NC le izjemoma (*fnéh*), kar ohrani tudi priredba, kjer pa je večinska dvojnica v *Bog*: *Bug* – *Buh/Bug*. Prehodni *j* je opažen v MBL dvakrat ob *š*: *plaszh* (391) – *plajsh* (48), *preshle* – *prejshle*. V NC je pri *drugi* v Red le palatalizirana oblika *drusiga*, v Ded pa le *drugimu*, v MBL pa je enkrat posneta po NC oblika *drusiga*, trikrat pa uporabi *drugega*, v Ded *drugemu*. V MBL je onemel tudi vzglasni *h-* pri glagolu *hoteti*: *hozhem* – *ozhem*. V predponi *rez-* *-z* na morfemski meji ob pripornikih *s*, *š*, *z*, *ž* onemi: *zž* > *ž*: oba *reshalil*, *zš* > *š*: *se refshéri* – *refshiri*, *zs* > *s*: *refvejti* – *refvejte*, *zz* > *z*: *reseleniti*.

3.3 Razlike na oblikoslovni ravnini

Glasovne spremembe pod vplivom govornega jezika v 18. stoletju, kot npr. slabljenje nenaglašanih samoglasnikov v drugi izdaji, so povzročile spremembe v končniških morfemih vseh pregibnih besednih vrst po določenem sistemu, ki delno onemogoča oblikotvorno homonimijo in dopušča oblikovno razločevanje (*is lubesni* – *lubesne*, *eniga dobriga* – *enega dobrega*, *lubi* – *lube* (sedanjik, povedni naklon), velelni naklon pa *-i* ohrani (*profi inu moli*), ravno tako tudi nedoločniška končnica (*lubiti* zaradi sovpada z 2. osebo množine sedanjika *lubite*). Obstoje dvojnic pri večini oblik pa potrjuje jezikovno neenotnost in neustaljenost tako v izvorniku kot v priredbi, v kateri se povečuje še zaradi nedoslednega sledenja predlogi.

²⁸ Več primerov je navedenih pri črkopisu.

²⁹ To je sočasna notranjska značilnost (Orožen 1989: 259).

3.3.1 Samostalniška beseda

Pri SAMOSTALNIKIH urednik nove izdaje zavestno odpravlja nekatere arhaične pregibalne morfeme, ki jih Kastelec dvojnično ohranja: pri moškem spolu npr. ostanke ijevske končnice pri samostalniku *gospod* (Red, Ted *Gospuda/ Gospudi – Gospuda*), *Ded Gospudi – Gospudi*, ob samostalniku *Bog* je v priredbi tudi nesklonljiv: *pruti Gospud Bogu, Gospud Boga* (NC obakrat *Gospudi*), v NC pa ni sklonljiv samostalnik *grunt* ‘temelj’: Red *is grunt mojga ferzā – is grunta*. Red in Ted samostalnika *sin* ohranja v obeh izdajah prvotno končnico *-u* (*Synù – Synu*). Samostalnik *oče* ima v obeh izdajah led *ozha*, Red *ozheta*, z izjemo v MBL pri poimenovanju molitve *Ozhenafh*. V Med soobstajajo pri samostalnikih moškega in srednjega spola pri Kastelcu skladno z jezikom 16. stoletja končnici *-i* in *-u* z večjo frekvenco prve, slabo stoletje kasneje je prevladujoča *-u* (npr. *na telleffi – na telleffu, v’ tem zhloveku – v’ temu zhloveku, per Bugi – per Bogu, per Boshym Templi – v’ Boshjemu tempelnu*,³⁰ *v’ ogni – ognu/ogni*). Za Kastelca je v Oed in Dmn moškega in srednjega spola značilna prvotna in starejša knjižna dvojnica *-om/-em* (praslovanski preglas *-om > -em* v NC večkrat ni uresničen: npr. *ferzom*) ob manj pogosti mlajši različici *-am*, ki se pojavlja zlasti v srednjem spolu (*fhritaniām, s’ vupaniām : pomorjeniem*), v MBL pa je vedno zamenjana z *-am*: npr. *s’ Bugom – s’ Bogam, ferzom – ferzam, fhtrafaniēm – fhtrafanjam, Mafhnikom – Mafhnekam*. V mlajši izdaji se v Imn moškega spola nekaterim samostalnikom, končujočim osnovo na *-d*, pritika hibridna končnica *-ji*, značilna za Hipolita in Pohlina, nastala s križanjem *-i* in *-je*: *udji*, v dodatku *Judji* (NC: *vudi*). V Rmn je *-ov* pri Kastelcu samo enkrat priličen v *-u*: *kamenu*³¹ (402) – *kamenov* (61), sicer ostaja: npr. *grehou – grehov, vudou – udov*. V Tmn se pri samostalniku *dar* pri obeh ohranja oblika *dary*; v Mmn in Omn se poleg končnic *-ih* in *-i* pojavljata tudi *-ah, -am*: *v’ uftih – u’ uftah, v’ Nebeffih – nebeffah/Nebef(f)eh, s’ perpognenimi koleni – s’ perpognenmi kolenam*, v Omn še končnica *-mi* oz. *-me*: *pred lufhti – lufhtme*.³² Zvalnik se po latinščini v obeh izdajah navezuje na ime Jezusa Kristusa: *O Chrifte Jesu*. Samostalnik *pot* je v NC moškega spola, v MBL pa je obeh spolov (2 : 3): *en poot – en pot, ta narpravifhi poot – prava pot*. Srednji spol se ohranja tudi v mlajši izdaji: *enu majhenu dobru delu* (45), v množini pa je uvedena feminizacija, vidna po obliki določila (I/Tmn *dobra della – dobre della*).

³⁰ Pri prevzetih samostalnikih na *-l (-elj)* ima mlajše besedilo razširitev z *-n-*, tako tudi *Apostelne*.

³¹ Pogostejša je v svetopisemskem prevodu Matejevega evangelija (Orožen 1989: 259).

³² Pohlín (1768a: 23–26) v slovnici za Omn v paradigmi navaja končnico *-ami* (*S’ temi Krayl-ami, s’ fant-ami, s’ Tem rogami – rogovami*, enako pri srednjem spolu (*is Serzami, s’ Oblizhjami* (Pohlín 1768a: 32–33). V opombi pa razlaga tudi orodniški končnici *-i, -mi* iz *-ami* po krnjenju »črk« v govoru (Pohlín 1768a: 24). Ugotovimo lahko povezavo z edninsko *-am* in dvojninsko *-ama*. Od ženske oblike Omn se razlikuje po *-e* namesto *-i*: *s’ teme Krayliz-ame, s’ Zhednofi-ame*, toda *s’ Skerbmý* (Pohlín 1768a: 28–30).

Zamenjavo končniškega samoglasnika *-i* z *-e* v mlajši izdaji pri samostalnikih ženskega spola *i*-sklanjatve lahko razložimo glasovno in ne nalikovno kot vpliv končnice *a*-sklanjatve, saj je zapis *e* lahko rezultat delne redukcije nenaglašene *i*: Ied *Mati – Mate*, Red *lubésni – lubesne*, Ded *lubésni – lubesni/lubesne*, Med *lubésni – lubesni*, na *perfi – na perfe*. Oed samostalnika *molitev* ima glasovni različici *molitovjo – molituvjo*, *ljubezen* pa *lubesnjo – lubesnejo*, enkrat *lubesenjo* (30), oba *s' kryvjó*. Dvojinske oblike I/T so ohranjene samo v NC, pri glagolu pa je prevladala v obeh množina: *dvei lubésni, fo dvei hifhi szimprale* (378) – *dve lubesne fo dve hifhe szimprale* (33–34). Imn in Tmn ima pri pogosto pojavljajočem se samostalniku *i*-sklanjatve (*čednost*) v NC končnico *-i*, v MBL pa poleg *-i* dvojnico z razlikovalno končnico *-e*, ki je pogostejša: npr. Imn *zhednofti – zhednoftel/zhednofti*, v Rmn pa variantno *-i* in *-ø*: *zhednofti – zhednofti/zhednofti*. Rmn *shelei* samostalnika *želja*, značilen za Kastelca, je v MBL enkrat ohranjen (*pouna dobrih shelei* (19)) ali nadomeščen z *shellá*. V tem sklonu se pod vplivom *i*-jevske sklanjatve pri množinskem samostalniku *bukve* pojavlja samo v NC tudi naglašena končnica *-í*: Rmn *buqui – bukuv, poftavi – poftav*. V Dmn se pri obeh pojavlja samo končnica *-am* (*zhednoftam*), v Mmn v drugi posamično dvojnici *-ih/-ah*: *zhednoftih – zhednoftih/zhednoftah*, v Omn pa v NC *-ami* in v MBL *-ame*: *v' mei temi drugimi zhednoftami – mejd drugeme zhednoftame*. V Omn v MBL onemi končni *-i* v končnici pridevnika (*-imi*) in samostalnika (*-ami*): *pred pofvitnimi flushbami* (392) – *pred pofvejtne slushbam* (49).

Pri SAMOSTALNIŠKIH ZAIMKIH je nepričakovana oblika Mmn osebnega zaimka za 1. osebo, nalikovna z orodniško: *v' nami* 'v nas' v obeh izdajah. Oblike za 3. osebo svojilnega zaimka so v ednini dvojne: uporabljajo se oblike osebnega zaimka v Red in Ted, ki prevladujejo, in tvorjene iz njih, ki so pogostejše v MBL, ne obstajajo pa še za ženski spol in množino (le *nyh – njeh*): *níega/níegov – njega/njegov, nte – nje*. V MBL je namesto *njo*, ki se pojavi šestkrat, v Ted dvakrat zapisana oblika *noj*. Za Ded in Med ženskega spola ima NC obliko *níei*, MBL pa *nje* < *nji*, ki je tudi oblika Red in Ted osebnega in svojilnega 'njeni'. Navezna oblika *v' vanio* v NC (416) ima podvojen predlog, *sa nio* pa ni navezna oblika, MBL pa naveznih oblik nima: *v' njo*. V Rmn, Tmn in Mmn se izmenjujejo oblike *nyh – njeh*, v Tmn ž. pa *nte – njeh*. Samo v NC je v Red, Ted pogosta tudi naslonska oblika *ga*, v MBL jo zamenjuje *njega*, le enkrat *ga*, samo v NC je Ded *mu*, v Rmn in Tmn *yh*, pri osebnem zaimku za 1. in 2. osebo pa je v tem delu v obeh le naglasna oblika *mene, meni, tebe, tebi*.

Kazalni zaimek *ta, tega* (v MBL le enkrat *tiga*) ima v obeh izdajah tudi obliko z dodano členico *le-*: *letá, letú – leta, letu, letega* idr. Zaimek *tisti* je oblikovno zelo raznolik: v obeh izdajah ima še ohranjen samoglasnik kazalnega zaimka *ta*, sklanjata se dvojnično ali oba dela ali le končnica, pišeta pa se večinoma skupaj: Ied m. *taiſti – taiſte* 'tisti', Ied ž. *taifta*, Ied s. *tuiſtu/taiſtu – taiſtu* 'tisto, to'; Red, Ted m., s. *tegaiſtiga – tegaiſtèga/tegajſtiga/taiſtega*, Ded h' *timu – temuſtemu*, Oed s' *tajftim – s' taiſtem*, Ted ž. *tajfto – tajfto/taiſto*,

Imn ž., Tmn m., ž. oba *taifste/tajfte*; Rmn *taiftih – taifteh*, Dmn *tajftim – ø*. Le nekajkrat se pojavi v obeh izdajah kazalni zaimek *uni, una*: npr. *una hudobia*.

Vprašalni zaimek, ki ima obliko tvorjeno z oziralno členico (v' *kakerfhni* (419) 'v kakšni') je zapisan le v NC, MBL pa ima vprašalni merni prislov *kol-kajn* (tudi NC ima na drugem mestu vzporedni prislov *kulikaîn*). Poljubnostni oz. nedoločni zaimek, enakoglasen z vprašalnim, je po Dalmatinu prilikovana oblika po zvonečnosti *gdu* in *edn* v NC, v MBL pa neprilikovan *kdu* in namesto *edn* Pohlina *kedu*. Glasovno je v obeh nenaglašanih samoglasnikih v mlajši izdaji dosledno premenjen oziralni zaimek: *kateri – katire, kir – kir/ke*. Starejša oblika se kaže v nikalnem zaimku za človeškost, v kateri pri Kastelcu še ni pristopil dodani nikalni *n-*: *obenimu* (355) – *nobenimu* (8), obliko *oben* v priredbi zamenja ustrežnejša daljša oblika *nobeden*. Daljša različica pri celostnem zaimku *vsak*, ki ima v starejših obdobjih določno obliko, je v MBL: *vfaki – vfaki/vfak/uffakature*. *Ves* ima v NC glasovno prilikovano različico *vus*: *vus – ves*.

3.3.2 Pridevniška beseda

Zaimensko-pridevniška sklanjatev je dvojnično preoblikovana zaradi glasovnih sprememb, tj. predvsem zaradi slabljenja nenaglašane *i* v končniških morfemih v drugi izdaji *-i-* pogosto zamenja *-e-*, tj. polglasniški izgovor, vendar je sprememba omejena in podvržena jezikovnim zakonitostim, da ne bi prišlo do oblikovne homonimije, in se razločevanje ohranja: variantne ali spremenjene so naslednje končnice moškega in srednjega spola, v dvojini in množini tudi sovpadajoče v ženskem spolu: Red *-iga* (npr. *blishnîga – blishniga, Boshyga/Boshîga – Boshjega* (1)/*Boshjiga* (1)), Ded *-imu* (*Boshymu – Boshjemu*), Med *-im* (v' *Boshym – v' boshjemu*), Oed *-im* (*pred Boshym – boshjem, s' letem predragim shazom – s' letem predragem shazam*), D/Odv *-ima* (ø), Rmn, Mmn *-ih* (*Boshyh – boshjih, v teh nevideozheh rizheh – v' teh navidiozheh rezheh – -eh* ima tudi Kastelec, morda pod vplivom samostalniške končnice, ki pa je naglašena), Dmn *-im* (*Boshym – boshjim*), Omn *-imi* (*pred shlahtnimi – shlahtnemi*). Pri pridevniku so v mestniku ednine moške in srednje sklanjatve uvedene tedaj v gorenjščini že močno razširjene nalikovne oblike (po dajalniku ali pa istosklonski obliki samostalnika), ki jo občasno uporablja tudi Kastelec: npr. *v' tem – v' temu, v' tem zhloveku – V' temu zhloveku, na tem fve(itu) – na temu fvetju, v' enim prefvitlim oblaku – v' enemu prefvitlemu oblaku, v' letem fvetim spomini – v' letem fvetimu spominu; v' tem Nebeshkim isvelizhanû – v' tem Nebeshkimu isvelizhanu* (pri osebni zaimku jo zasledimo pri obeh: *per niemu – per niemu*).

Posplošena feminizirana oblika pridevnika srednjega spola je uvedena v mlajšo izdajo: *ena maihina dobra délla* (388) – *te majhene dobre della* (45).

Stopnjevane oblike so slogovno utemeljene in oblikovno poenotene. Pri stopnjevanju Kastelec večinoma še ločuje oblike po spolu, kar je bilo značilno tudi za Dalmatina, MBL pa v skladu s tedanjo normo posploši moško obliko,

je pa zaradi delnega upada *-i* > *-e* pri moškem in srednjem spolu zabrisana, prepoznavna le pri ženskem spolu ali ob ohranitvi *-i*: *tá narvekfhi dar – ta narvezhe dar, tá narmanfha lubesn – ta nar manshi lubesen, Tá narbulfha flushba – Ta nar bulfhe slushba, tú nar bulfhe blagú – tu nar bulfhe blagu, Tú nargvišhnifhe snaminê– tu nargvišhnejfhe snamene*. V NC ima primer-nik pridevnika *velik* obrazilo *-ši* z razlikovanjem *č* v *k*: *vekfhi*, v MBL pa *-ji* z zlitim *j*: *vezhe* ob eni pojavitvi *narvekfhe* (*sapovd*). Kjer se je obrazilo *-ji* zlilo v *-i*, se v MBL podvoji s *-ši*: *dragifhi – drafhishe, višifhi* in prislov: *blishe – blishishe*.

S kopičenjem presežnikov in dodajanjem primerjalnih frazemov s primerni-ki je izraženo čaščenje stvarnika; v priredbi *-i* zamenjuje *-e*, *-i-* v nenaglašenem položaju iz *-e(j)-* onemi ali ga dvakrat (zaradi naglašenosti?) nadomesti *-ej-*, obrazilno se stopnjuje tudi pridevnik *bel*, *beleši* zamenja *belše*:

*O ti narflaifhi, narmiloftivifhi, narlubesnivifhi, narpriasnivifhi, narmogozhnifhi, narzartanifhi, narlepfi, nardobrutlivifhi stvarnik Nebès inu semlè, Ti fi flaifhi kakòr mèd; **belefi** kakòr fnèh inu mlèku: dragifhi kakòr perlini (416) – O ti narfhlafjhe, narmiloftivfhe, narlubesnivfhe, narperjasnejfhe, narmogozhnejfhe, narzartanfhe, narlepfi, nardobrutlivfhe Stvarnek nebes inu semle! ti flaifhe koker med : **belthe** koker fneh, inu mleku: drafhishe koker pirèlni (78).*

Svojljni zaimek *moj* je enkrat zapisan v NC s Trubarjevo narečno glasovno različico *mui*, sicer imata obe izdaji obliko *moj*: *moi – moj, tvoi – tvoj, Red moiga – mojega (1), tvoiga – tvojega (10)/tvojga (4)/tvoiga (2), Ded fvoimu – fvojemu* ipd.

ŠTEVNIKI od 1 do 31 se pojavljajo v podnaslovih v obliki vrstilnih števnikov. Od 21 dalje so zapisani na različni način: enote, sestavljene iz enice in desetice, še niso sklopljene, MBL jih loči še dosledno z vejico, v MBL pri *dvajseti* pride do preglasa *aj* > *ej*, *-i* oslabi v *-e*, pri *štiri* popolnoma onemi, enica *ena* ima v NC variantno obliko moškega spola *edn*, ki je pri 31. izpričana tudi v MB: *Na **edn** inu dvajffeti dán – Na **ena**, inu dvejffete dan; Na **edn** inu trideffeti dán – Na **edn**, inu trideffete dan; Na fhtiri inu dvajfeti dán – Na fhtiri, inu dvejffete dan.*

3.3.3 Glagol

Pri glagolu prav tako vpliva delna moderna vokalna redukcija na glasovne spremembe glagolskih pripon in končaje: *-i* se zamenjuje z *-e* po določenem sistemu, ki omogoča oblikovno razločevanje: v povednem naklonu sedanjika glagolov na *-im*: *lube* 'ljubi', v opisnem deležniku (*lubel*), toda v isti povedi tudi *hvallil*; v velelnem naklonu pa se *-i* ohrani: *profi, moli*, ravno tako v nedoločniški končnici (*lubiti*), ker bi se sicer prekrivala z 2. osebo množine sedanjika (*lubite*). Kastelcu se občasno nezavedno zapiše notranjska nalikovna oblika (*snafte* (428)), ki je v MBL zamenjana z *snate*. Krajše oblike 3. osebe množine

sedanjika se nahajajo v obeh izdajah: *gorijemlo, dersheè, pojó, shellè*. Velelnik v NC *vsami* ima v MBL obliko *vsemi*, brez nalike po sedanjiku. 9-krat je v priredbi opažena daljša oblika pomožnika prihodnjika *bode* (v NC le enkrat) ob večinski kratki: npr. *bo vuzhila – bode uzhila*. Predpreteklik in pretekli pogojnik se ohranjata tudi v priredbi.

Tvornosedanje deležnike, ki jih je Kastelec rad uporabljal, ohranja tudi priredba, večkrat v nekoliko spremenjeni glasovni podobi, čeprav je vidna tvorba iz 3. osebe množine sedanjika: *klezheózh – klezhjozh, videozhe – vidiozhiga, nevideozhe – navidiozhe, zhujezha – zhujejozha, dopadajezhe – dapadejozhe/ dapadezhe, dopadeozhim – dapadejozhiga*. Enkrat je pri Kastelcu tvornosedanji deležnik poprislovljen: *videozhe Boga fposnamo – vidiozhiga Boga*. Deležje *rekoč* je v priredbi dvakrat v vlogi deležnika: *kir govore rekózh* (380) – *kir govoreta rekozha* (36) – pri osebni obliki sedanjika je dvojina pri glagolu upoštevana le v priredbi in ima gorenjsko narečno glagolsko pripono *-e-* namesto *-í-* (enako še na isti strani *uzheta*).

Namenilnik v enem zgledu ohranjata obe izdaji: *gres lezh – gresh lezh*, prav tako nedoločnik ohranja končniški *-i*, v MBL je enkrat v citatu tudi izpuščen ali zapisan s *-te*: *perpraviti – perpravet, premozhi – premojstrite/premojstriti*.

3.3.4 Prislov

Prislovi v NC pogosto izkazujejo starejšo izrazno podobo: npr. *obpuldne – opoldne, dofihmal – dofihmau* 'doslej', *dofehmál – da dusehmalu* (s podvojitvijo s predlogom *do*, premenjenim po akanju, in predpono *do-*, premenjeno po ukanju, ki drugje ni zastopano), od *today – od tod, tadai – tedei, v' jutro – sjutrej, gori k' Nebeffam – gori naqvifhku, tamkai – tamkej, vekoma – vekoma* (6)/*vekumej* (6), ali pa se ujemajo: npr. *ondi, potler, narpoprej* itd. Tvorjeni iz predložnih zvez s pridevnikom niso vedno poenobesedeni: npr. *po goštim – po goštim/po goštu/pogofstem/po goštem*.

Primerniška in presežniška stopnja sta večkrat med izdajama neujemalni: *dolgu, dalej, nardalej – dolgu, dle, nardle*;³³ *narbolè – narbel*. Stopnjevane oblike imajo v mlajši izdaji dvojnično namesto končnice srednjega spola *-e* tudi *-i* po pridevniških oblikah moškega spola: *ta nar bulfhe, inu ta nar lepfhi, rajshi* idr.

Prislov *popolnoma* ima različne izrazne podobe, njegova oblika v starejših obdobjih vpliva tudi na pridevniško obliko, s katero sovpade in je nesklonljiva (*popolnoma/popolnema – popolnema/ popounema/popounama* (*lubesen*), fonetično zapisani dvojnici v priredbi imata le po eno pojavitev.

³³ Kar je značilno za kilovški govor (Vičič 1998: 71).

3.3.5 Predlog

Glasovno se razlikujejo nekateri pravi predlogi: *pres* ‘brez’ ohranja le Kastelec, v drugi izdaji je zamenjan z mlajšo varianto *brez*, *med* ima v novejši izdaji že dodano obliko z *-d*: v’ *mej* – *mejd*,³⁴ v’ *mej temi drugimi zhednoftami* – *mejd drugeme zhednoftame*; predlog *z/s* pridobi v mlajšem besedilu dvojnico *is*, ki je značilna tudi za Pohlina (*s’ nym* – *is njim*, *s’ Boshyo lubesenjo* – *is Boshjo lubesnejo* (trikrat), *s’ katerim* – *s’ katirem*). Fonološka različica *h* pri predlogu *k* ob nekaterih nezvočnikih je značilna le za NC (npr. *h’ skodi* – *k’ shkodi*, *h’ tem* – *k’ tem*, *h’ kuriavi* – *k’ kurjavi*). Vzročni pomen izraža v obeh predlog *iz* (*lubesni* – *lubesne*), v NC pa je posplošeno *sa volo*, dvakrat *savolo*, v MBL *sa volo* le enkrat, ob različicah *savle* (5), *savolo* (4), *savol* (1): *is lubésni Boshye* – *savle lubesne Boshje* (51).

3.3.6 Vezniki

Večjih razlik pri veznikih ni razen pri obliki *kir*, ki ima v MBL tudi mlajšo fonetično dvojnico *ke* in nastopa tako v funkciji oziralnega veznika (*ki*) kot vzročnega (*ker*): *ta je kir Boga lube: ta pak katire Boga lube, ta bo od Ozheta Nebeshkiga lublen* (17); *kir pravi* – *kir pravelke prave; ne sa tú kir je ena hvaleshna zhednoft, ampák sa tega volo kir Bogú dopade*. (394) – *Ne satu, ke je ena hvalle uredna zhednoft, ampak sategavolo, ke Bogu dapade* (52). Sklepalni priredni veznik *zato* ima v NC različico *zategavolo*, v MBL je pisana nesklapljen (za *tega volo* (3)).

Dopustna vezniška zveza s prevzeto členkovno sestavino ima v MBL samo pisno dvojnico: *aku lih* – *akulih/aku lih*. Izrazno se razlikuje protivni veznik *vener* – *vonder*. Protivni veznik iz NC *ampak* (*de bó*) zamenjuje v MBL enkrat *fvuney* (*de bo*), čeprav se na drugem mestu *ampak* pojavi tudi v priredbi.

3.3.7 Členek

Poudarjalni členek ima v MBL obliko, ki jo ima tudi Pohlin: *rajmno* (*toku*) ‘prav’, ki je v NC izražena z *ravnu takú*.

3.4 Razlike na skladijski ravni

Nedoločni ali določni člen, ki ju Kastelec še vedno navaja, pretežno ohrani tudi druga izdaja: npr. *te Svete Apostole* – *te SS. Apostelne*; oba *tega zhloveka*; *en poot teh ludy* – *en pot teh ludy*). Vendar ga na določenih mestih tudi opušča,

³⁴ Pohlin (1768a: 85) navaja v slovnici različice *med*, *mej* ali *mejd*.

npr. v naslovih razdelkov po dnevih je določni člen zapisan pred števnikom v NC le še dvakrat (*Na tú ofmi dán Mésza; Na tú trideffeti dán Mésza*), v MBL pa nikoli; **en duh te molitve** – *duha te molitve* – nedoločni člen je izpuščen, določni pa ostaja.

Odvečna raba osebnozaimenske oblike v vlogi osebkja je bila včasih v drugi izdaji prepoznana in neupoštevana: npr. *de on tebe nauzhy* – *de on tebe navuzhy*; *de on nam nafhe ferzè vshge* – *de nam nafhe ferze ufhge*; *De on Bogá lubi* – *de Boga lubè*.

Sprememba desne vezljivosti pri glagolu s prevzeto podstavo je redka: npr. *zašonati se česa*– *zašonati se na čem*: *de bi ti fe safhonal tvoiga shivota* (390) – *de bi ti fe safhonal na tvojemu fhivotu* (48),³⁵ *je ležeče na čem* – *nad čim*: *narvezh je leshezhe na tem* (411) – *nad tem* (72), samo pri Kastelcu *premisli na kaj*: *premfli na tvoje tellu* s popravkom v drugi izdaji v *pomisli na [...]*.

Spremembe so opazne predvsem v besednem redu, mestoma v samostalniških zvezah, kjer je ista zveza tudi v isti povedi dvojnična predvsem ob prilastku *božji*: npr. z odpravo ali uvedbo inverzije prilastka že v isti izdaji: npr. NC: *Boshya lubésn* : *k' lubesni Boshij* (351–352), ali med izdajama, ko se razvrstitev ujema (npr. *v' Boshy lubésni* – *v' Boshji lubesni*; *is lubésni Boshye* – *is lubesne Boshje*) ali ne ujema: *mez Boshye lubésni* – *mez lubesne Boshje*, *Boshya lubésn* – *Lubesen Boshja* (419, 81–82).

Kot je ugotovila M. Orožen, ima Kastelec bolj naraven besedni red pod vplivom latinščine,³⁶ kar se tipološko kaže tudi v slovanski stavi povedka na nekončnem mestu v stavku, pred predmetno dopolnilo, povedkovo ali prislovno določilo, kar je razvidno tudi iz navedenega besedila v NC, v priredbi pa je popravljen, saj je sedanjška oblika oz. neosebna glagolska oblika povedka spet postavljena po ustaljeni rabi na konec stavka, kar priča o tem, da je bila takšna stava utrjena in normativna: *de fe ne more isrezhi, dokler tá roffa tamkai mu dá tá zartani duh* (388) – *de ni mozh isrezhi, dokler njemu ta rosa tamkej take zartane duh da* (46); *ampák tudi tukai gmèra tó Boshjo lubésn* (388) – *ampak tudi tukej Boshjo lubesen gmira* (45); *aku lih bi bily niegovi fovrasniki* (424) – *akulih be njegovu fovrafhneki bli* (87); *Letú tadai sturi en fleherni, kateri lubi fvoje isvelizhanie* (430) – *S. O. Augushtin je tu pogostu fturil*,³⁷ *toku sturè tudi en fleherne, katire Boga, inu fvoje dufhe isvelizhanje lube* (95). Vendar pa obstajajo primeri, ko je taka stava izkazana samo v priredbi: *Satorai narbolè taiſti zhas obernesh* (412) – *Satorej narbel oberneſh ti taiſte zhas* (73); *de sadobys h pravo Boshyo lubésn: letó is ferza sheli* (386) – *de pravo Boshjo lubesen sadobifh: letu shelè is ferza* (43).

³⁵ Enak ostaja tudi naslonski niz: *bi ti se*.

³⁶ Orožen (1989: 257).

³⁷ Podčrtane so besedilne razširitve.

3.6 Razlike na leksikalni ravni

V besedilu prevladujejo v obeh izdajah številni germanizmi (npr. *ama*, *andoht*, *faler*, *flis*, *fruht*, *gnada*, *grevenga*, *nuc*, (*v*)*ofrati*, *štrafenga*), izpeljanke iz njih (*popflisati se*), glagolski kalki (*dopasti*, *doprinesti*, *naprej vzeti komu*, *goridržati*, *gorizbuditi*, *dolizbrisati*; MBL še *am iti koga*, *noter vzeti* (NC: *gori vzeti*) ipd. Poleg zamenjave nekaterih prevzetih besed in tudi drugih s sopomenskimi izrazi (npr. *almostno* – *uwgejme*, *leidih* – *famašvojna*, *inu profsta*, kjer je dodana še sopomenka, s pomensko razliko: *ta nardobrutlivifhi* – *ta nar lubesnivefhi*, kalkirani pomen *vlézhe* ‘gre’ zamenja *hiti*; *poshár* – *ogn*, *shely* (*po Boshij lubésni*) – *hlepy* (*po Boshji lubesne*), *se bosh muddyl* – *goriderfhal*, *premozhi* – *premojfririti* ‘premagati’), je ponekod beseda izpuščena (npr. pridevnik: *is dobre vole Bogú dopaſti* – *is vole Bogu dapaſti*; *poslatysh*, ***inu polipotysh*** (422) – *poslatysh* (84); *Boga Ozheta moli inu proffi* – *Profi Boga Ozheta* (53). Dvojne formule ostajajo, v naslednjem primeru pa sta sopomenki iz dvojne formule razdruženi, da se ne ponovi isti glagol: *se je vſelei is lubésni Boshye jokal*, *inu plakal* (425) – *se je ta boshje flushabnek plakal*, *inu is lubesne boshje jokal* (88)), ali pa je dodano lastnoimensko določilo: *S. Thomas* (420) – *S. Thomash Aquin* (83); domača sopomenska ustreznica: *Lintvorna* – ***premoga***, ali *lintverna* (80), ali pa je prevzeta sopomenka zamenjana z novejšo domačo: *v’ fvoim pildu*, ali *podobi* (394) – *v’ fvojemu obrasku*, *inu podobi* (52). Zamenjava leksema je lahko pogojena tudi vsebinsko interpretativno (***lubesni Boshji*** – ***flushbi Boshji*** (53), čeprav se sintagma *ljubezni božji* ponavlja pri obeh v celem odlomku). V glasovnih dvojnicah prevzetih glagolov *pegerovati* in *volgati* lahko prepoznamo časovno in tudi narečno pokrajinsko oddaljenost: *pegeruje* – *pojirje*, *volgati* – *wugati* ‘ubogati’.

Več sprememb je izvedenih na BESEDOTVORNI RAVNI: zamenjava nekaterih besedotvornih morfemov (predpone, priponskega obrazila), dodajanje predpone in sprememba glagolskega vida idr. je individualni (uredniški) poseg v besedilo (*v’ enim gorezhim germu* (390) – *v’ enimu gorezhimu germuju*,³⁸ ***dopadajezhe*** – ***dapadlivu***, kjer deležniško obliko iz glagola *dopadati* zamenjuje izpridevniška tvorjenka na *-ljiv*; ***poshrézhiga*** (*ognia*) – ***preshrezniga*** (*ogna*) ‘požrešnega’, *pres nehania* – *bres prenehanja*, ***premiſli*** (na tvoje tellu) – ***ſpomisli***, ***ſproffi*** – ***proffi***, *se podati* (božji volji) – *se udati*, ***premerkai*** – ***predmirkaj***; *jeniatu* – ***sprejejnati***; *moliti* – *omoliti*, *Praſhaj* – ***Popraſhaj***, *braniti* – ***ubraniti***, *shivenie* – ***shivlenje*** ob *shivot* pri obeh, ***kaplizo*** – *kaplo*). Raba samostalniške izpeljanke iz pridevnika je redke primer besedotvornega napredka: *tega bolniga* (356) – *tega bounika* (9)).

Glasovna sprememba bi bila morda utemeljena zaradi zastarelosti ali manj običajne izrazne strani leksema, ki se metaforično uporablja za *ječo*: *v’ eni turski vosi* (390) – *v’ eni turshki vèſi* (47).

³⁸ Priponi *ov-je* s prilikovanjem in zlitjem v *grmuje* za skupno ime namesto podstavnega samostalnika *grm*.

3.7 Razlike na besedilni ravni

Spremembe so na določenih mestih izvedene tudi na ravni besedila s posegom prireditelja vanj. Nastajajo bodisi zaradi izpuščenega ali dodanega besedila, besede, besedne zveze, stavka ali cele povedi. Nastopajo zlasti v citatih: npr. na koncu 20. dneva v mesecu (NC 393, MBL 51) je navedek iz pete Mojzesove knjige, ki se razlikuje v številki poglavja (NC: v' *Buquah Deuteronomi* na 12 – MBL: v' peteh Moysefovoh buquah³⁹ na 10. *Poft.*), razširjen z dodatno povedjo: »*Inu de obranesh povella tega Gospuda, inu njegove shege, katire jeft dans tebi sapoveëm, de bode tebi dobru?*«, oba pa zaključita s časovno prislovno zvezo »*vše tvoje shivézhe dny – uffè tvoje fhivezhe dny*»; prejšnja poved pa je razširjena v NC za predložno zvezo *is vše tvoje misli*. Krajša besednozvezna ali levoprilastkovna razširitev je npr. v navedku: »*Christus, kateri je tudi on Bug*« (427) – »*Christus, Syn Boshje, katire je is Ozhetam en enake Buh*« (91). Zaključek 31. dneva ima dodatek, ki ga zahteva nadaljnje besedilo, molitve svetega Avgušтина, ki jih Kastelec nima: »*satorai bi dobru bilú, de bi ti fe teh ifteh s' vunai navuzhil. Letú tadai fturi en fleherni [...]*« (430) – MBL: »*satoraj be tudi dobru bilu, aku be fe ti nekaj od taifteh sa strelfke molituvze, ali sdihvanja pruti G. Bogu od fvunej navuzhil. S. O. Augushtin je tu pogoftu fturil, toku fturè tudi en fleherne [...]*« (95).

Tudi zaključek 29. dneva je v priredbi razširjen še z dodatnim dobesednim navedkom S. Bernarda, ki sledi navedku S. Tomaža (423–424): »*Na take shlak pifhe S. Bernard: katire mene lube, lube tudi mojega pfa, koker fe v' gmajn pregovoru prave. Hom. de S. Michael. (87)*«. Neujemalnost besedila z manjšimi spremembami je zlasti v zadnjem delu vedno pogostejša: npr. pri navajanju izreka S. Tomaža je en stavek nekoliko preoblikovan z dodanim zaimkom in pridevnikom, spremenjenim besednim redom in predpono pri glagolu: *obenu fovrashtvu mu ne more braniti* (423) – *Tu namore njemu nobenu hudu fovrafhtvu ubraniti* (87).

4 Sklep

Primerjava obeh izdaj izpričuje, da je prireditelj nove izdaje Kastelčev skoraj sto let oddaljeni knjižni jezik, močneje naslonjen na knjižnojezikovno izročilo 16. stoletja in v stoletni rabi nekoliko modificiran glede na manjše spremembe, ki jih je negorenski pisec uvidno uvedel v svoja besedila, skušal jezikovno posodobiti in ga približati sočasni Pohlinovi jezikovni normi na začetni stopnji pisanja – morda ga je prilagodil tudi svojemu pisnemu načinu, v kolikor ni uredil besedila kar Pohlin sam oz. kdo od njegovih somišljenikov, saj izkazujejo molitve v *Abezediki* (1765) podobne značilnosti na vseh jezikovnih ravneh, *Ta Male Katechismus* (1768) pa upošteva že Pohlinovo reformo bohoričice, ki je v

³⁹ Podčrtana je zamenjava s sopomenskim poimenovanjem za peto Mojzesovo knjigo.

obravnavanem besedilu ni. V rabi bohoričice so vidni večji posegi urednika, ki potrjujejo odmik od Kastelca, zlasti z opustitvijo naglasnih in drugih nadvrstičnih znamenj ter še večjo neenotnostjo črkopisa pri grafemih za *s*, *š* in *z*, *ž*, pa tudi postopno prilagajanje Pohlinovi normi z uvajanjem drugačnih črkopisnih posebnosti: kljub uvedbi Pohlinovega zapisa *w* za *b* za razločevanje homonimov (*bogati* – *wogati*) in občasno označevanje *ę* za ozkost dolgega naglašene *e* (*rezhęh*) ne sprejme Pohlinove pisne zamenjave med priporniki *s* (*s*), *š* (*sh*) in *z* (*f*), *ž* (*fh*). Pisno razločevanje med samoglasniško-soglasniškima paroma *i* in *j*, *u* in *v* je izboljšano, ne pa izpopolnjeno. Kastelec zapisuje *j* z grafemi *j*, *i* in *y*, slednjega mlajša izdaja za soglasnik *j* nima, razen za odraz *ĺ* v *krayl-*, ki pa ga nima NC (*krail-*), saj je po tradiciji omejen za označevanje dolgega *i* (Syn), ob *n* pa je v NC označen s posebnim Kastelčevim znakom *î*, ki ga priredba nikoli ne uporabi. Tudi *v* je v določenih položajih zapisan fonetično, kar priredba deloma popravi s pisavo *v*, nasprotno pa v prvem delu redko uvede fonetični zapis za *ľ* in *-l* v opisnih deležnikih (*lubiu*, *mogou*).

Na glasoslovni ravni je pri naglašениh samoglasnikih opazna izločitev Kastelčeve vpeljave označevanja izvorno različnih ozkih *e* in *o*, odpravljanje Kastelčevih dolenskih glasovnih značilnosti: deloma (variantno) odraza *u* za cirkumfleksirani *o*, dvoglasnika za naglašeni *ja* pa *ne*, saj ga ima celo v nenaglašnem položaju namesto odraza *i*, ki ga opušča (*vedil* – *vedl*, *lipota* – *lepota*, *fvitá* – *fvejta*), za razliko od NC ga ima dvojnično ob *j* (*djanie* – *dijanje/dianje*), ostajajo pa posamični zgledi po NC: *fvitlobo*, *prefvitlemu*; uvede dosledno zoženje *e* ob *r* v *i* (*vera* – *vira*), delno onemitev kratkih in nenaglašениh *i*, *u* (*nuz* – *nez*, *nyzh* – *nezh*), kar se izrazi tudi v sistemu pregibalnih končniških morfemov in priponskih obrazil z nenaglašениm *i* (*našhiga* – *našhega*, *Boshymu* – *Boshjemu*; *flushabnik* – *flushabnek*, z enkratnim zapisom *flushabnik*), kjer gre za narečne odraze, ne za etimologiziranje. Vpeljane so mlajše premene nenaglašениh samoglasnikov: ejevsko akanje samo v nikalnici *ne* (*ne govorish* – *nagovorish*), vokalna harmonija (npr. *taku* – *toku*, *kakor* – *koker*), prednaglasno ojevsko akanje samo v predlogu in dvojnično v predponi *do-* (*do Nebès* – *da nebes*, *dopolni* – *dapouni*). V soglasniškem sestavu posploši prilikovanje sklopa *šč* v *š* (*yszhi* – *ishe* (velelnik)), delno uvede prekozložno asimilacijo (*flushbi* – *fhlushbi*), protetični *v-* pa je v izdajah različno zastopan (*ufta*, *nauzhena*; *navuk* – *navuk*, *vuki* – *vuku*, *nauzhy* – *navuzhy*, *of(f)er* – *of(f)er/vofer*, *vudi* – *udji*), delno odpravlja prilikovanje po zvonečnosti (*flatka* – *fladka/flatkemu*).

Prireditelj je uvajal številne spremembe tudi na oblikoslovni ravni: zamenjeval nekatere arhaične pregibalne morfeme (npr. ijevske končnice pri samostalniku *gospod* (Red *Gospudi* – *Gospuda/Gospuda*), jih (variantno) prilagajal Pohlinovi glasovni podobi, približani fonetičnemu izgovoru po govornjeni rabi Ljubljane in njegovi jezikovni spekulaciji (*lubésni* – *lubesne*, *lubesenjo* – *lubesnejo*, opustil je variantnost končnic *-om/-em/-am* v prid *-am* za Oed in Dmn moškega in srednjega spola (*s' Bugom* – *s' Bogam*, *s' tvoim dobrim duhom* – *is tvojem dobrem duham*), uvedel dvojnice ali glasovne spremembe v nekaterih sklonih in oblikah (Imn *zhednosti* – *zhednoste/zhednosti*, Rmn

zhednosti – zhednosti/zhednoft, Dmn pri obeh zhednostam, Mmn zhednostih – zhednostih/zhednostah, Omn zhednostami – zhednostame); pravizhneh – pravizhneh, taiftih/teh ifteh – taiftih, kateri – katire, lubim – lubem, lubil – lubel, hvalimo – hvalemo, tamkai – tamkej). V mestniku ednine moškega in srednjega spola je pri zaimku in pridevniku v priredbi pogosta dajalniška nalikovna oblika (v' enim prefvitlim oblaku – v' enemu prefvitemu oblaku, v' letem fvetim spomini – v' letem fvetimu spominu).

Vidnejša skladdenjska sprememba je zamenjava besednega reda stavčnih členov: kot je ugotovila M. Orožen, Kastelec ne sledi več ustaljeni stavi (dela) povedka na konec stavka, ampak ga postavlja pred desni delovalnik ali okoliščinsko določilo (predmet, povedkovo, prislovno določilo), v priredbi pa je prestavljen na končno mesto, včasih pa je tudi obratno in je Kastelčeva umeštevitev glagolske oblike na konec v priredbi odpravljena.

Na leksikalni ravni poleg odprave nekaterih prevzetih besed ali zamenjave s sopomenkami ali blizupomenkami (*almoshno – uwgejme; poshar – ogn*) prihaja tudi do dodajanja ali izpuščanja leksemov ali razlikovanja v besedotvornih morfemih (*jeniati – sprejejnati, braniti – ubraniti*). Tudi na besedilni ravni priredba mestoma ne sledi predlogi, ampak svojevoljno izpušča, dodaja ali prireja dele besedila in prilagaja predvsem citate.

V priredbi splošno izkazana jezikovna variantnost in neenotnost po eni strani potrjuje, da se je kranjski jezik v dobrih 80 letih zelo spremenil in je bilo treba besedilo za tedanje rabo posodobiti, a je prilagajanje potekalo prehitro, da bi bile lahko vse spremembe sistematično vnesene, čeprav je v nekaterih primerih kljub številčnosti zgledov to uspelo (npr. odprava nadvrstičnih znamenj razen izjem, *katire* za starejše *kateri*, Oed, Dmn samo *-am*), in je glede na Kastelčev jezik neenotnost oz. dvojničnost še bolj izrazita. Po drugi strani je morda soobstajanje več različnih možnosti oz. variantnost kot jezikovna stalnica ali pravilo omogočala različnim uporabnikom večje poistovetenje z jezikom besedila, ker je lahko vsak našel v njem kaj svojega. Ali pa je zanemarjanje skrbi za jezikovno enotnost posledica takratnega posvečanja predvsem vsebini in ne toliko izrazu in obenem skrbi za hitrejši dostop del v svojem jeziku do bralcev? Priredba z variantnostjo dokazuje delno spoštovanje tradicije oz. odstira razvojne spremembe, vezane na čas, na deželno omejenost, spremembo slovnične norme, sočasne pisne zglede, potrjuje zahtevnost in neustaljenost takratnega jezikovnega oblikovanja, ki ga je naša jubilančka zaslužna profesorica Martina Orožen s svojim neutrudnim raziskovanjem uspela na svoji bogati jezikoslovni poti jezikovnozgodovinsko, tipološko, slogovno, kulturološko razvojno predstaviti, razložiti in utemeljiti.

VIRI IN LITERATURA

Kozma AHAČIČ, 2012: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. (Zbirka *Linguistica et philologica*, 28). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Viktor BEŽEK, 1891: O slovenskih gimnazijah in njih letošnjih izveštjih. *Dom in svet* 4/12, 570–572.

—, 1892: Še nekoliko o gimnazijskih izveštjih za leto 1891. *Dom in svet* 5/1, 38–42.

Anton BREZNIK, 1926: Slovenski slovarji. *Razprave Društva za humanistične vede* III. Ljubljana. 116–121.

Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014—, različica 8.0. Dostop 20. 7. 2021 na www.fran.si.

Joža GLONAR, 1928, 2013: Kastelec, Matija (1620–1688). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU. Dostop 20. 7. 2021 na <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi267300/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner – Kocen*. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928.

Martin JEVNIKAR, 1982, 2013: Kastelec, Matija (1620–1688). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ZRC SAZU. Dostop 20. 7. 2021 na <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi267300/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 8. snopič Kacin – Križnar, 2. knjiga*. Ur. Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982.

Mateja KAMBIČ, 2020: KASTELEC, Matija (1620–1688). *Obrazi slovenskih pokrajin. Mestna knjižnica Kranj*. Dostop 20. 9. 2021 na <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/Kastelec-Matija/>.

Matija KASTELEC, 1684: *NEBESHKI ZYL, tú je, TEH SVETIH OZHAKOV SVEISTV PREMISHLOVANIE V' katerim fe sapopade visha te zhednosti lubiti, inu pred hudim djaniam béshati, na tú vézhnu spumniti, inu Bogá prou lubiti. Vkupei sloshenu skusi MATTIA CASTELZA Canonica inu Beneficiata S. Roshenkranza v' Novim Méstu*. Stiskanu v' Lublani skusi IOSHEPHA TADEA MAYERIA, Deshelskiga Buquih Ítiskauza, v' tem leitú. 1684. Dostop 15. 9. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-U0VV9HMW>.

—, 1768: *MESEZ BOSHJE LUBESNI, V' KATERIMU SE SAPOPADE VISHA TE LUBESNI BOGA PROU LUBITI. VKUPEI SLOSHEN SKUSI MATHIA CASTELZA, CANONICA, INU BENEFICIATA S. ROSHENKRANZA V'NOVIM MESTU. SDEI DRUGEZH NA SVETLOBA DAN Skusi Profhnio veliku od nyh is Goreinske Strani, s'enaift Fruhtou od S. Mahe pogmiranu. U' LUBLANI, Se naide per Aloyfio Raab, Landfhftkimo!* Bukueveszo, 1768. Dostop 3. 6. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QCVGIC1A>.

Francé KIDRIČ, 2013: Pohlin, Marko (1735–1801). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostop 16. 8. 2021 na <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi443704/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 7. zv. Peterlin - Pregelj C*. France Kidrič et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1949.

Ljubomir Andrej LISAC, 2013: Zavaddal, Mihael (1856–1916). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostop 26. 8. 2021 na <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi858578/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 14. zv. Vode - Zdešar*. Jože Munda et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986.

Neznani rokopisi slovenskega slovstva NRSS. Ur. Matija Ogrin. Dostop 26. 8. 2021 na NRSS/ Seznam omemb slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja v strokovni literaturi (ijs.si).

NUK, *Katalog rokopisov*. Dostop 26. 8. 2021 na https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2020/Katalog_rokopisov.pdf

Vatroslav OBLAK, 1891: Književna poročila: M. Zavادلal, Die Sprache in Kastelec' »Bratovske Bvqvice S. Roshenkranza« (Seperatabdruck aus dem Programme des k. Staats – Gymnasiums in Cilli vom Jahre 1891). *Ljubljanski zvon* XI/11, 618–626.

Irena OREL, 2006: Krajnsko besedishe pisano. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Ur. Mihaela Koletnik in Vera Smole. Maribor: Slavistično društvo. 501–507.

– –, 2016: Petinosemdeset let profesorice dr. Martine Orožen. *Slavia Centralis* 9/2, 99–102.

Martina OROŽEN, 1971: Pohlinovo jezikoslovno delo. *Jezik in slovstvo* 16/8, 250–254. Dostop 26. 8. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-97342MCQ>.

– –, 1989: Značilnosti jezikovne zgradbe pri Matiji Kastelcu. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič Muha s sodelovanjem Jožeta Severja. (Obdobja, 9). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 253–266.

– –, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

– –, 2010: Slovenski jezikovni razvoj v luči sistemskih inovacij in jezikovne kreativnosti. *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika, Od sistema k besedilu*. (Zora, 74). Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 25–40.

Marko POHLIN, 1768a: *Kraynska grammatika. das ist: Die crainerische Grammatik, oder Kunst die crainerische Sprach regelrichtig zu reden, und zu schreiben*. Laybach: gedruckt bey Joh. Friedr. Eger, Landtschaftl. Buchdr. Im Verlag bey Lorenz Bernbacher, Burgerl. Buchbinder. Dostop 26. 8. 2021 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-CWHKCVY6>.

– –, 1768b: TA MALE KATECHISMUS. TU JE: BUKUVZE Tega sprashuvanja s' pet poglavitneh shtukov kristianskega nauka, VISOKU ZHASTITEGA P. PETRA KANISIA, s' Jefusovega tovarshstva [...]. Na DUNEJU v' lejtju 1768.

– –, 2003: *KRAYNSKA GRAMMATIKA. BIBLIOTHECA CARNIOLIAE*. Znanstvenokritična izdaja. Prevedla Jože Stabej in Luka Vidmar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Mirko RUPEL, 1949: Vpliv protestantskega literarnega dela v Kastelčevih Bratovskih bukvicah. *Slavistična revija* II/1–2, 111–125.

Marko SNOJ, 2020: *Slovar Pohlinovega jezika (na osnovi njegovih jezikoslovnih del)*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC. Dostop 20. 8. 2021 na <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1934/8012/1354-2>.

Jože STABEJ, 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC.

Janko ŠLEBINGER, 1932, 2013: Lenček, Jernej (1827–1861). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

Dostop 23. 8. 2021 na <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi323635/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 4. zv. Kocen – Lužar*. Franc Ksaver Lukman et al. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka, 1932.

Karel ŠTREKELJ, 1899–1901, 2012: *Zgodovina slovenskega slovstva* I–II. Ur. Matija Ogrin. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jože TOPORIŠIČ, 1989: Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič Muha s sodelovanjem Jožeta Severja. (Obdobja, 9). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 233–252.

Janez Vajkard VALVASOR, 1689: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, II. Ljubljana, Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter. Dostop 24. 8. 2021 na Valvasor_-_Die_Ehre_des_Hertzogthums_Crain_-_book_2.pdf (wikimedia.org).

Patricija VIČIČ, 1998: *Oblikoslovna analiza jezika v Kastelčevih Bratovskih bukvicah z ozirom na kilovški govor*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Mihael ZAVADLAL, 1891: *Die Sprache in Kastelec »Bratovske Bvqvice S. Roshenkranza«: Separatabdruck aus dem Programme des k. k. Staats-Gymnasiums in Cilli vom Jahre 1891*. Celje: Johann Rakusch. 19–34.

LINGUISTIC CHANGES IN THE 1768 SECOND EDITION OF MATIJA KASTELEC'S *MESEC BOŽJE LJUBEZNI* [THE MONTH OF GOD'S LOVE] FROM THE COLLECTION *NEBEŠKI CILJ* [HEAVENLY GOAL] (1684)

Mesec božje ljubezni [The Month of God's Love] was originally an anonymously published chapter in *Nebeški cilj* [Heavenly Goal] (1684), a literary work of meditative prose by Matija Kastelec that was rooted in the literary language of Jurij Dalmatin's Slovene translation of the Bible. The reprinted version from 1768 contains linguistic changes alongside older features from the original 1684 version. The changes correspond to unique linguistic innovations of the Ljubljana-born philologist Marko Pohlin in *Kraynska grammatika* [Carniolan Grammar] (1768), and partially to linguistic features in Marko Pohlin's previous printed work *Abezedika* (1765) and his translation of Petrus Canisius's *Ta male Catechismus* [Small Catechism] (1768). The present comparison between the versions has shown that the second edition was not a reprint proper but that the original text had been linguistically updated and that changes had been made to the content of the text itself. In the second edition, language adjustments had been made at all levels of linguistic analysis, including changes to the orthographic characters and spelling, where Marko Pohlin's influence can be felt in the introduction of special graphemes, whose usage however was not yet generalized, as Pohlin's reform of the Bohorič alphabet was not yet realised at the time. The phonological changes are the most prominent. The second edition no longer contains Kastelec's own labels for the originally distinct narrow *e* and *o* but consistently contains the following innovations: the narrowing of *e* into *i* next to *r* (1. *vera* – 2. *vira*), the akanye of *e* in the negator (*ne govorish* – *nagovorish*), vowel harmony (*kaku* – *koku*), using a letter corresponding to the Yat sound instead of *i* in unstressed positions (*vedil* – *vedl*, *lipota* – *lepota*, *fvitá* – *fvejta*, except *djanie* – *dijanje*), partial reduction of short stressed *i* and *u* (*nyzh* – *nezh*, *luft* – *left*), the akanye of *o* in preposition and the prefix *do-* (*dopade* – *dapade*), the assimilation of the cluster *šč* into *š*. Partial or variant changes include: the insertion of reflex *o* for circumflexed *o* in certain examples instead of Dolenjska *u* (*vduva* – *udova*, *govuril* – *govoril*), the partial

reduction of unstressed *i* into *a*, which also manifests morphologically in the case of inflectional and derivational suffixes (Gsg *lubésni* – *lubesne*, Dsg *lubésni* – *lubesni/lubesne*, Lsg *lubésni*, Gsg (Asg) m., n. *moiga* – *mojega*, Nsg (Npl) m. *kateri* – *katire*, Dsg (Lsg) *Boshymu* – *Boshjemu*, *lubim* – *lubem/lubim*, *lubil* – *lubil/lubiu/lubel*); writing of *o* as *ou* (rarely) for *ǫ* (*polna* – *pouna* : *poln*), in participles the use of *-u* for *-l* initially (rarely); cross-syllabic assimilation (*flushbi* – *flushbi/flushba*); many cases of *-g* > *-h* by *Bug* – *Buh/Bug*), voicing assimilation (*flatka* – *fladka*); rare cases of reversing Kastelec's omission of the character for *ə* next to a sonorant (*vrédn* – *vreden* : *konz*, *hotl* – *otl*). Other changes and pairs at the level of morphology include the following: replacement of certain archaic case endings (Gsg *Gospudi* – *Gospuda/Gospudi*), (variant) adjustments to Pohlin's norm (*per Boshym Templi* – *v' Boshjemu tempelnu*; *s' tvoim dobrim duhom* – *is tvojem dobrem duham*), unification of variant endings in Isg and Dpl *om/-em/-am* – *am* (*s' Bugom* – *s' Bogam*), etc.

Syntactically, what is important is the change to Kastelec's natural word order. In Kastelec's original text, (a part of) the predicator is placed in the non-final clause position, whereas in the second edition the predicator has a fixed clause-final position following German syntax, despite some Slovene examples to the contrary. Lexically, there are replacements of rare loanwords and certain other words with synonyms or near-synonyms (*almoshno* – *uwgejme*; *poshar* – *ogn*), insertions and omissions of lexemes, and changes in word formation (*jenjati* – *sprejejnati*, *braniti* – *ubraniti*). At the textual level, the adapter of the second edition did not wholly follow the original text, but omitted, added or adjusted parts of the text, mainly citations.

The general linguistic variation and lack of unity confirms the fact that the Carniolan language changed substantially in less than a century and that the modernization in the second edition was necessary. However, the process of editing the second edition was too fast to unify all the changes, which is why the lack of unity stands out, or rather, as part of the language norm it contributed to a greater degree of openness to different target audiences.